

รายงานการขุดแต่งบูรณะ
ปราสาทเมืองสิงห์
ต.สิงห์ อ.ไพร่ไทย จ.กาญจนบุรี

รายงานการชุดแต่งและบุรณะ

ปราสาทเมืองสิงห์

โดย

นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ เรียบเรียง

นายสมศักดิ์ รัตนกุล

นายบรรจบ เทียมทัด

ตรวจแก้

กรมศิลปากร จัดพิมพ์

เนื่องในโอกาสจัตินิทรรศการพิเศษ วันเด็กแห่งชาติ

เรื่อง ปราสาทเมืองสิงห์

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

๙ มกราคม ๒๕๒๐

รายงานการขุดแต่งและบูรณะ

ปราสาทเมืองสิงห์

โดย

นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ เรียบเรียง
นายสมศักดิ์ รัตนกุล
นายบรรจบ เทียมทัด ตรวจแก้

กรมศิลปากร จัดพิมพ์

เนื่องในโอกาสจันทรคติการพิเศษ วันเด็กแห่งชาติ

เรื่อง ปราสาทเมืองสิงห์

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

๙ มกราคม ๒๕๒๐

ออกแบบปก : ระพีศักดิ์ ขั้ววาลัย

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์ : งานการศึกษาและประชาสัมพันธ์ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

โรงพิมพ์การศาสนา ถนนบำรุงเมือง กรุงเทพมหานคร
นายวันดี เงินไพโรจน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๐

คำนำ

เนื่องในวันเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ปีนี้ตรงกับวันเสาร์ที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๐ กรมศิลปากรเห็นว่า หากบรรดาเยาวชนพึงรู้จักคุณค่าของโบราณสถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ย่อมเป็นการสมควร เพราะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดความหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ตลอดจนความรักชาติ โอกาสนี้จึงมอบหมายให้กองโบราณคดีกับกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิจารณาร่วมกันจัดนิทรรศการเรื่อง การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองสิงห์ ตั้งอยู่ ณ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นโบราณสถานสมัยลพบุรี ก่อสร้างด้วยศิลาแลง สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ปัจจุบันมีอยู่แห่งเดียวในภาคตะวันตกของประเทศไทย กรมศิลปากรได้เริ่มขุดแต่งและบูรณะตามกำลังงบประมาณที่ได้รับตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๑๗ - ๒๕๑๙ และได้ดำเนินการตามโครงการพัฒนาโบราณสถานต่อไปจนแล้วเสร็จ หลังจากบูรณะเรียบร้อยแล้วจะได้เสนอผลงานที่ปฏิบัติมาแล้วให้บรรดาผู้สนใจทราบโดยจะได้จัดนิทรรศการอีกครั้งหนึ่ง

ในการจัดนิทรรศการครั้งนี้มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการ ดังนี้คือ

๑. หัวหน้ากองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
๒. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์
๓. นางสาวประจวบ ประทีปเสน
๔. นายอาภรณ์ ณ สงขลา
๕. นางกุลพันธุ์ดา จันทรโพธิ์ศรี
๖. นายประยูร ไพบูลย์สุวรรณ
๗. นางสงศรี ประพัฒน์ทอง
๘. นายเสรี นิลประพันธ์
๙. นายเฉลิมชัย เพ็ญชอบธรรม
๑๐. นายประจวบ แยมวจิ
๑๑. นางวัฒนา พาหมั่นโต
๑๒. นายอนุศักดิ์ วิไลวรรณ
๑๓. นายถนอมศักดิ์ แจ่มวิมล

ประธานกรรมการดำเนินการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ
กรรมการ

๑๔. นายสมศักดิ์ แก้วมูลกิจ	กรรมการ
๑๕. นายสมพล รัมมะเอ็จ	กรรมการ
๑๖. นายชูศักดิ์ รุจิรัตน์	กรรมการ
๑๗. นายสมนึก นิลศรี	กรรมการ
๑๘. นายทศศักดิ์ สวัสดิ์ทัศน์	กรรมการ
๑๙. นายไพจิตร ต่ายแต้มทอง	กรรมการ
๒๐. นายประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. เลขานุการกรมศิลปากร
๒. นายชิน อยู่ดี
๓. หัวหน้ากองโบราณคดี
๔. นายสมพร อยู่โพธิ์

กรมศิลปากรหวังว่านิทรรศการเรื่อง การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานปราสาท
เมืองสิงห์ จะเป็นประโยชน์แก่บรรดาเยาวชน ตลอดจนผู้สนใจเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมตาม
สมควร

(Handwritten signature)

(นายเดโช สวานานนท์)
อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร
๘ มกราคม ๒๕๒๐

สารบัญ

คำนำ

ปราสาทเมืองสิงห์

๑

นิยายจากคำบอกเล่าของคนพื้นบ้าน

๒

ประวัติเมืองสิงห์

๔

การดำเนินงานสำรวจของกรมศิลปากร

๖

การดำเนินงานขุดแต่ง

๗

ผลการปฏิบัติงานโดยสรุป

๘

โครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์

๑๑

ภาพถ่ายการขุดแต่งบูรณะ พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๕

๑๓

ภาพถ่ายศิลปโบราณวัตถุ

๕๒

แผนผัง

๕๕

ปราสาทเมืองสิงห์

เมืองสิงห์ ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแควน้อย แนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกห่างจากชายฝั่งแม่น้ำระยะใกล้ที่สุด ๑๒๐ เมตร เมืองนี้อยู่เหนือหมู่บ้านท่ามะเค็ดขึ้นไปประมาณ ๒ กิโลเมตร หรือใต้ อำเภอไทรโยคประมาณ ๗ กิโลเมตร ทางทิศเหนือห่างจากสถานีรถไฟท่ากิเลนโดยทางรถยนต์ประมาณ ๑,๗๐๐ เมตร

การเดินทางไปชมปราสาทเมืองสิงห์ ไปได้ ๓ ทาง คือ

๑. โดยทางรถไฟ สายธนบุรี-น้ำตก ลงรถไฟที่สถานีท่ากิเลน แล้วเดินตามทางรถยนต์ ประมาณ ๑,๗๐๐ เมตร ถึงตัวเมือง

๒. เดินทางโดยทางเรือ จากจังหวัดกาญจนบุรี ไปปราสาทเมืองสิงห์ ไปขึ้นที่ตัวปราสาทใช้เวลาในการเดินทางประมาณ ๔ ชั่วโมง แต่ไม่มีเรือวิ่งประจำ จะต้องว่าจ้างเรือและสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่าย

๓. เดินทางโดยทางรถยนต์ จากกรุงเทพฯ ไปจังหวัดกาญจนบุรี จากจังหวัดกาญจนบุรีไปได้ ๒ ทาง ทางเดิมออกจากจังหวัดกาญจนบุรีแยกมาจากทางที่จะไปตำบลบ้านเก่า ระยะทางจากตำบลบ้านเก่าถึงปราสาทเมืองสิงห์ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร อีกทางหนึ่งออกจากตัวจังหวัดกาญจนบุรี แยกมาทางถนนสายเอเชียประมาณ ๔๐ กิโลเมตร จะมีทางแยกซ้ายมือเข้าสถานีรถไฟท่ากิเลน อีกประมาณ ๗ กิโลเมตร ก็จะถึงตัวปราสาทเมืองสิงห์

ลักษณะของเมืองสิงห์ มีกำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง กำแพงด้านในถมดินลาดเป็นคันกำแพง กำแพงเมืองมีขนาดกว้าง ๘๘๐ เมตร ยาว ๑,๔๐๐ เมตร สูง ๕ เมตร นอกกำแพงเมืองรอบนอกทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศเหนือมีกำแพงดินขาดเป็นตอน มีซากให้เห็น ๓ ชั้น และทางด้านทิศตะวันตกมีซากกำแพงดินเหลืออยู่อีก ๗ ชั้น กันดินดังกล่าวน่าจะล้อมรอบเมือง ๓ ด้านอย่างน้อย ๗ ชั้น เป็นเสมือนปราการป้องกันข้าศึกที่จะเข้ามาทางบก กำแพงเมืองด้านทิศใต้ติดริมแม่น้ำแควน้อย

ตัวปราสาทตั้งอยู่กลางเมือง ก่อสร้างด้วยศิลาแลง ลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๔๐ เมตร ยาวประมาณ ๕๐ เมตร ตัวปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก บนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีปรางค์ประธานตั้งอยู่ตรงกลาง ๑ องค์ แต่พังทลายลงหมด มีระเบียงคดก่อด้วยแลงล้อมรอบมีประตูขุมยอกเป็นปรางค์ทั้ง ๔ ด้านพังลงมา ๓ ด้าน ยังเหลือให้เห็น ทางด้านทิศตะวันตก ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปรางค์ประธาน มีบรรณศาลาตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ตัวปราสาทมีกำแพงแก้วก่อสร้างด้วยศิลาแลงล้อมรอบ กว้าง ๘๑ เมตร ยาว ๑๐๔ เมตร นอกกำแพงแก้วทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีเนินดินใหญ่เข้าใจว่าเป็นซากโบราณสถานยังไม่ได้รับการขุดแต่ง ภายในกำแพงเมืองมีร่องรอยของสระน้ำและลำธารอยู่

๖ สระ

นิยายจากคำบอกเล่าของกนกนบ้าน

ผู้เล่าชื่อนายเสมา กลั่นทอง เป็นคนแก่ที่นั่นคนหนึ่ง และบัดนี้ได้บวชเป็นพระ ไม่ทราบว่ามีอายุเท่าใด ได้เล่าเรื่องประวัติเมืองสิงห์ ดังนี้

มีพระฤๅษีอาศัยอยู่ที่เขาสูงจึงดำทางด้านทิศเหนือของจังหวัดนครราชสีมา มีลูกศิษย์อยู่สองคน คือท้าวอุทองกับท้าวเวชสุวรรณโณ ภายในบริเวณอาศรมที่หลังเขาสูงจึงดำ มีบ่อทอง บ่อเงิน และบ่อน้ำกรด ซึ่งพระฤๅษีห้ามไม่ให้ลูกศิษย์ทั้งสองลงไปเล่นบริเวณนั้น อยู่มาวันหนึ่งพระฤๅษีไม่อยู่ ท้าวอุทองกับท้าวเวชสุวรรณโณจึงหนีไปที่บ่อทั้งสาม ทั้งสองจึงเกิดความคิดอยากจะลงไปบ่อ แต่ตกลงกันว่าถ้าใครลงไปบ่อคนที่ยู่ข้างบนต้องจุดขึ้นมา ตกลงกันเสร็จแล้วท้าวอุทองจึงลงไปก่อนที่บ่อเงินบ่อทอง บ่อเงินและบ่อทองจึงแห้งหมด ท้าวเวชสุวรรณโณจึงจุดท้าวอุทองขึ้นมา คราวนี้ท้าวเวชสุวรรณโณจะต้องลงไปบ้าง ซึ่งน้ำสามบ่อเหลือแต่บ่อน้ำกรด ท้าวเวชสุวรรณโณจึงลงไป แทนที่น้ำในบ่อจะแห้งกลับเป็นท้าวเวชสุวรรณโณกร่อนละลายเพราะฤทธิ์น้ำกรด ท้าวอุทองเห็นดังนั้นจึงไม่ยอมจุดท้าวเวชสุวรรณโณขึ้นมาและหนี พระฤๅษีกลับมาไม่เห็นลูกศิษย์ทั้งสองจึงไปดูที่บ่อน้ำทั้งสาม เห็นท้าวเวชสุวรรณโณอยู่ในบ่อน้ำกรดเหลือเพียงนิคเดียวจึงช่วยขึ้นมาแล้วชุบตัวท้าวเวชสุวรรณโณขึ้นมาใหม่ เมื่อท้าวเวชสุวรรณโณถูกชุบตัวขึ้นมาใหม่ก็ยังไม่หายแค้นท้าวอุทอง คิดตามล้างแค้นตามฆ่าท้าวอุทองให้ได้

ในการเดินทางของท้าวอุทองซึ่งเป็นฝ่ายหนึ่ง เดินทางก้าวหนึ่งก้าวเท่ากับนกเขาเดินหนึ่งครั้ง ส่วนท้าวเวชสุวรรณโณเป็นฝ่ายตามฆ่าเดินทางก้าวหนึ่งเท่ากับนกเขาเดินหนึ่งก้าว ในการเดินทางของท้าวอุทองจึงมีเวลาหนีไปได้ไกลและสามารถสร้างเมืองได้ แต่ท้าวเวชสุวรรณโณก็ไม่ละความพยายามตามมาทันทุกครั้งทีท้าวอุทองหยุดสร้างเมือง ในการเดินทางของท้าวอุทองมุ่งหน้ามาทางทิศเหนือ ครั้งแรกมาสร้างเมืองที่สระ ๔ มุม (บ้านโป่ง) สร้างเสร็จแต่สระ ยังไม่ทันสร้างเมือง ท้าวเวชสุวรรณโณก็ตามมาทัน ท้าวอุทองจึงต้องหนีต่อไปอีก มาถึงวังเย็น จังหวัดกาญจนบุรี ได้สร้างเมืองขึ้นอีกสร้างเสร็จแล้วก่อถนนประตู (ที่เรียกกันอยู่ทุกวันนี้ว่าเมืองกลอนโค) ท้าวเวชสุวรรณโณก็ตามมาทันอีก ท้าวอุทองจึงต้องหนีไปสร้างเมืองขึ้นอีกเรียกว่าเมืองครุฑ เวลานั้นไม่มีอะไรให้เห็นเป็นหลักฐานหรือจากเนินดินซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวปราสาทเมืองสิงห์ ท้าวเวชสุวรรณโณก็ตามมาทันอีก จึงต้องหนีจากเมืองครุฑมาสร้างเมืองสิงห์ การสร้างเมืองครั้งนี้สร้างสำเร็จ และการสร้างกำแพงเมืองกันอย่างหนาแน่นกันท้าวเวชสุวรรณโณตามทันจะได้ไม่มีโอกาสเข้าไปในตัวเมืองได้ จึงสร้างกำแพงดินล้อมรอบกำแพงเมือง ๗ ชั้น แล้วสร้างกำแพงเมือง ซึ่งด้านนอกก่อด้วยศิลาแลงสูงประมาณ ๕ เมตร สร้างกำแพงแก้วล้อมรอบตัวปราสาทหากท้าวเวชสุวรรณโณจะตามเข้าไปข้างในได้ เพราะท้าวอุทองได้จัดเวรยามคอยเฝ้าอย่างหนาแน่นและปิดประตูเมืองไม่ให้ใครเข้าออก พอที่ท้าวเวชสุวรรณโณก็ตามมาทัน แต่ก็เข้าเมืองไม่ได้ เพราะมีกำแพงเมืองและทหารคอยเฝ้าอยู่ยากที่จะเข้าไปได้ จึงได้แปลงปลอมเป็นลูกวัวเดินร้องมาที่หน้าประตูเมือง ทหารที่เฝ้าประตูเมืองอยู่เกิดความสงสัยทำไมลูกวัวจึงเดินมาร้องอยู่หน้าประตูเหมือนลูกวัวหลงแม่หรือฝูงวัวแต่มองหาฝูงวัวก็ไม่มี จึงไปกราบทูลท้าวอุทอง ท้าวอุทองจึงให้นำเอาลูกวัวเข้ามาเลี้ยงไว้ในเมือง ท้าวเวชสุวรรณโณจึงได้โอกาสจับทหารกินที่ละคนเป็นประจำทุกวันจนเกือบหมด ท้าวอุทองจึงสงสัยว่าลูกวัวที่นำมาเลี้ยงนั้นคงจะไม่ใช่เป็นใครอื่นนอกจากท้าวเวชสุวรรณโณ จึงคิดหนีออกจากเมืองทางด่านกำแพงขาดไปพร้อมทั้งหีบและไซ้ เมื่อไปถึงวังหีบ (ที่เรียกกันอยู่ทุกวันนี้) ท้าวอุทองลงไปหีบที่นำมาเอาไซ้มัดหย่อนลงน้ำ แต่ท้าวเวชสุวรรณโณก็ตามมาทันทำไปสตุคไซ้ที่มัดหีบจึงสาวไซ้ขึ้นมาเปิดหีบเห็นท้าวอุทองจึงจับกินเพื่อให้หายแค้น การตามล้างแค้นของท้าวอุทองกับท้าวเวชสุวรรณโณ จึงทำให้เกิดเมืองสิงห์ที่เห็นอยู่ทุกวันนี้

ประวัติเมืองสิงห์

เมืองสิงห์เป็นเมืองโบราณก่อสร้างขึ้นด้วยอิทธิพลทางศิลปะของขอม นายตรี อมาตยกุล ได้กล่าวไว้ในหนังสือเมืองทองของไทย ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม ๒๕๑๓) หน้า ๒๘๒-๒๘๓ ว่า "...เมืองนี้เป็นเมืองที่สร้างขึ้นแต่ครั้งขอม มีอำนาจในดินแดนแถบนี้ (พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๗๐๐) ชันเดิมคงจะไม่ใช่เป็นเมืองที่ใหญ่โตเท่าใดนัก เพราะปรากฏว่าโบราณสถานที่สร้างไว้เป็นขนาดเล็ก..."

เมื่อขอมหมดอำนาจลงและไทยได้เข้ามามีครอบครองดินแดนในแถบนี้แทนแล้ว คงจะเห็นว่าเมืองสิงห์เป็นเมืองเล็ก ไม่มีความสำคัญอย่างใด ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงได้ตั้งเจ้าเมืองมาครอง เท่าที่ตรวจดูในทำเนียบศักดิ์นาหัวเมืองปรากฏว่า เมืองที่มีเจ้าเมืองครอบครอง คือ ทางแม่น้ำแควใหญ่ มีเมืองศรีสวัสดิ์เพียงเมืองเดียว และเมืองแม่น้ำแควน้อย มีเมืองกาญจนบุรี (เก่า) และเมืองไทรโยคอีก ๒ เมืองรวมเป็น ๓ เมืองด้วยกัน ส่วนเมืองสิงห์นั้นไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในทำเนียบ จึงเข้าใจว่าเมื่อขอมหมดอำนาจลงแล้วก็คงจะปล่อยให้ร้างไป

ถึงรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงตั้งเมืองสิงห์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ตั้งอยู่เป็นเมืองด่านเล็กๆ ให้ขึ้นอยู่กับเมืองกาญจนบุรี ยังคงเรียกกันว่าเมือง และมีเจ้าเมืองครอบครองอยู่แต่เนื่องจากเมืองด่านเล็กๆ เหล่านี้เป็นที่กันดาร เจ้าเมืองจึงมิได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตัวเมืองเหล่านั้นกลับไปอยู่ที่บ้านโป่ง เป็นแต่ส่งหมวดลาดตระเวนไปประจำ คอยตรวจตราอยู่ในเขตเมืองที่ตนครอบครองอยู่เท่านั้นต่อเมื่อมีเหตุการณ์ฉุกเฉินเกิดขึ้น ตัวเจ้าเมืองจึงจะขึ้นไปบัญชาการอยู่ในเมืองเหล่านั้นสักคราวหนึ่ง ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามเจ้าเมืองเล็กๆ ที่ครองเมืองด่านต่างๆ ตามลำน้ำแควน้อยนี้ใหม่หมด คือ พระราชทานนามเจ้าเมืองไทรโยคว่า พระนิโครธาภิโยค เจ้าเมืองตะกั่วว่า พระชินดิษฐูปดี เป็นต้น สำหรับเมืองสิงห์นี้ พระราชทานนามเจ้าเมืองว่า พระสมิงสิงห์บุรินทร์

เมืองสิงห์คงเป็นเมืองเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใหม่ จึงได้ยุบลงเป็นตำบล และก็คงเป็นแต่เพียงตำบลอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงเวลาปัจจุบัน เรียกกันว่า ตำบลสิงห์....."

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือศิลปปฐพีกรรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้า ๑๒-๑๓ ว่า

“๑. ราวพ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐

สมัยนี้ตรงกับรัชสมัย ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งประเทศกัมพูชา และมีสถาบันที่ยกกรมสมัยลพบุรีดังต่อไปนี้

๑.

ฯลฯ

๕. พระปรางค์เมืองสิงห์ กิ่งอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีพระปรางค์องค์เดียวก่อด้วยแลงตั้งอยู่ตรงกลาง มีมุขยื่นออกไปทางด้านคือด้านตะวันออกและมีระเบียงคดก่อด้วยแลงล้อมรอบมีประตูขุมอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ทั้งหมดนี้มีกำแพงดินซึ่งมีเศษอิฐปนอยู่ล้อมรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ได้ค้นพบซากประติมากรรมในศิลปแบบขอมวางทั้งอยู่หน้าปราสาทด้วย” นอกจากนี้ยังทรงถือกำหนดอายุโดยส่วนรวมของตัวอาคารทั้งหมดไว้ในศิลปขอมแบบขอมอีกด้วย

ศาสตราจารย์ จัง บัวเชอติเยร์ Prof. JEAN BOISSELIER นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสซึ่งได้เดินทางมาค้นคว้าทางโบราณคดีในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๒ (ปีละ ๔ เดือน) ได้ไปตรวจพิจารณาปราสาทเมืองสิงห์ และได้เขียนรายงานการสำรวจทางโบราณคดีในประเทศไทย ซึ่งศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลจากหนังสือ นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๙ เล่ม ๒ เดือนกรกฎาคม และเล่ม ๓ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๔๒ ว่า

“๒. เมืองสิงห์จังหวัดกาญจนบุรี

ในบรรดาโบราณสถานที่ได้พิจารณาแห่งนี้เป็นเพียงแห่งเดียวที่มีศาสนสถานสร้างอยู่กึ่งกลางของเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (ด้านหนึ่งของทิศตะวันออกประกอบด้วย แควน้อย) ตัวปราสาทเป็นแบบแปลกซึ่งอยู่ในแผนผังของ Lajonquière ก็ไม่ได้กล่าวไว้โดยละเอียด แต่การศึกษาปราสาทแห่งนี้ก็ทำได้ยาก เพราะเหตุว่าหักพังไปเสียมากแล้ว การก่อสร้างส่วนใหญ่ใช้ศิลาแลงและแม้ว่าปราสาทแห่งนี้ยังสร้างไม่เสร็จบริบูรณ์แต่ก็มีร่องรอยของปูนปั้น ที่สำคัญอยู่ทั้งภายในและภายนอก ทั้งหมดนี้คงสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้า

ชัยวัฒน์ที่ ๓ (ภายนอกปราสาทข้าพเจ้าได้ค้นพบชิ้นส่วนของรูปทวารบาลในศิลปะแบบนี้ด้วย) ดังนั้นเมืองนี้คงเป็นเมืองชัยสิงหบุรี ในจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ ดังที่ท่านเชเดสได้เคยอ้างถึงไว้”

การดำเนินงานสำรวจของกรมศิลปากร

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมืองสิงห์เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ โดยยังมีได้กำหนดขอบเขต ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมศิลปากรได้มีคำสั่งให้หน่วยศิลปากรที่ ๒ อุทง จันทบุรี (ซึ่งขณะนั้นนายกำป็น บุญมาลิก^(๑) ดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วย) ให้ไปดำเนินการสำรวจทำแผนผังปราสาทเมืองสิงห์ และหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๒ ได้มอบหมายให้ ว่าที่ร้อยตรี สมศักดิ์ รัตนกุล^(๒) ผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยฯ ไปดำเนินการสำรวจ แต่ในขณะนั้นทางหน่วยไม่มีช่างที่จะจัดทำแผนผัง จึงได้ขอให้กองโบราณคดีจัดส่งนายอาภรณ์ ณ สงขลา^(๓) ไปร่วมดำเนินการจัดทำแผนผังกันเขตที่ดินโบราณสถาน โดยได้ดำเนินการสำรวจทำแผนผังระหว่างวันที่ ๑๖-๒๐ มกราคม ๒๕๐๓ การเดินทางไปสำรวจทำแผนผังในครั้งนี้มีทางสะดวกทางเดียวคือทางรถไฟจากสถานีรถไฟจังหวัดกาญจนบุรีไปลงที่สถานีท่ากิโล และจากสถานีท่ากิโลเดินทางตามทางเท้าไปยังปราสาทเมืองสิงห์ ตลอดระยะทางจากสถานีท่ากิโลไปถึงตัวปราสาทยังมีสภาพเป็นป่าที่บดบังในกำแพงเมืองยังปรากฏมีรอยตีนสัตว์ป่า ใกล้ ๆ กับตัวปราสาท มีพระสงฆ์สร้างกุฏิเล็ก ๆ จำพรรษาอยู่รูปหนึ่ง คือท่านพระครูบวร มุกดาหาร ซึ่งต่อมาได้ย้ายจากที่นี้ไปภายในบริเวณกำแพงเมืองขณะนั้นได้มีผู้จับจองถากถางป่าไปบ้างแล้ว ประมาณ ๑๐ ราย และทางกิ่งอำเภอไทรโยคก็ได้ช่วยเอาใจใส่ดูแลและปรับผู้ถางป่าโดยมิได้รับอนุญาตและสงวนที่ดินบริเวณนี้ไว้เป็นที่ดินโบราณสถาน จากการสำรวจบริเวณในขณะนั้นมีโบราณวัตถุคือแท่นศิวิลิ่งและชิ้นส่วนของทวารบาลทำด้วยหินเป็นลักษณะศิลปะแบบขอมตอนปลายอยู่ใกล้ปราสาทด้วย การดำเนินงานสำรวจทำแผนผังดังกล่าวเสร็จสิ้นลงแล้วกรมศิลปากรได้ดำเนินการประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานแห่งนี้ในราชกิจ

(๑) ปัจจุบันเกษียณอายุราชการแล้ว

(๒) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองโบราณคดี

(๓) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้างานอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี

จานุเบกษา เล่ม ๗๗ ตอนที่ ๖๐ ลงวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๐๓ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๗๑๘ ไร่ ๓ งาน และได้ขุดออกหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินจังหวัดกาญจนบุรีได้ดำเนินการรังวัดสอบเขตมีเนื้อที่ตามหนังสือสำคัญ ๖๔๑ ไร่ ๑ งาน ๖๕ ตารางวา

โดยที่ปราสาทเมืองสิงห์เป็นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งและแห่งเดียวในภาคตะวันตก ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมศิลปากรได้ดำริที่จะดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ แต่ขัดข้องด้วยเงินงบประมาณที่จะไปดำเนินการ จึงได้ขอเรียนมา จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๑๔ ทางจังหวัดกาญจนบุรีดำริจะส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นในจังหวัดกาญจนบุรี โดยมีเหตุผลว่าที่จังหวัดกาญจนบุรีมีสิ่งที่น่าสนใจหลายประการทั้งทางด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และปูชนียสถาน ฯ ล ฯ หากได้มีการชักจูงส่งเสริมประชาชนทั้งภายในและภายนอกประเทศให้มาเที่ยวในจังหวัดให้มากขึ้นแล้ว ก็จะเป็นการช่วยให้จังหวัดเจริญขึ้นหลาย ๆ ด้านด้วยกัน จังหวัดจึงได้เปิดประชุมหารือวางแผนการเกี่ยวกับศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรีขึ้น โดยมี พลโทชาญ อังสุโชติ (อดีตผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ) เป็นที่ปรึกษา และนายเวทย์ นิจถาวร (อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี) เป็นประธาน และมีหน่วยราชการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าประชุมปรึกษา กรมศิลปากรได้มอบให้นายสมพร อยู่โพธิ์ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี เป็นผู้แทนเข้าร่วมประชุม โดยที่จังหวัดกาญจนบุรีมีทั้งแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเก่า ตำบลจรเข้มเหือก ซึ่งทั่วโลกรู้จักกันดี มีเมืองโบราณอยู่หลายเมือง เช่น เมืองสิงห์ เมืองกลอนโต เมืองกาญจนบุรีเก่า โบราณสถานที่ตำบลพงตึก และวัดพระแท่นดงรัง สมควรที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาหาความรู้ จึงขอให้กรมศิลปากรขึ้นไปพิจารณาดำเนินการ บางแห่งก็ได้รับการขุดค้นและบูรณะไปแล้ว เช่น การขุดค้นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเก่า กับบูรณะโบราณสถานที่ตำบลพงตึก เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทเมืองสิงห์ได้รับความดูแลเอาใจใส่จากจังหวัดกาญจนบุรีและสำนักงบประมาณเป็นอย่างดี เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๑๕ ทางจังหวัดได้ขอแรงราษฎรในตำบลมาทำการพัฒนาถากถางทำความสะอาดโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ และในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๗ สำนักงบประมาณได้อนุมัติเงินจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท) ให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่ง

การดำเนินงานชุดแต่ง

กรมศิลปากรได้รับงบประมาณให้ดำเนินการชุดแต่งโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๗ จนถึงปีงบประมาณ ๒๕๑๙ โดยได้รับงบประมาณปีละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท) และการดำเนินงานชุดแต่งยังไม่แล้วเสร็จ ปรากฏผลการปฏิบัติงาน ดังนี้

ปีงบประมาณ ๒๕๑๗

ปฏิบัติงานระหว่างวันที่ ๗ มิถุนายน - ๓๐ กันยายน ๒๕๑๗ มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการ คือ

๑. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ หัวหน้าดำเนินการและผู้รับผิดชอบ
๒. นายเสรี นิลประพันธ์ นายช่างทำแผนผัง
๓. นายถวัลย์ คงลายทอง ภัณฑารักษ์ประจำ
๔. นายพจน์ ธรรมสุทธิ พนักงานขับรถยนต์

ผลการปฏิบัติงานโดยสรุป

๑. ดำเนินการถากถางวัชพืชและป่าไม้ที่ขึ้นปกคลุมโบราณสถาน
๒. เริ่มชุดแต่งด้านทิศตะวันออก ลอกดินที่ปกคลุมโบราณสถานออกในระยะความหนา .๖๐ เมตรถึงระดับพื้นดินเดิมกว้างจากตัวโบราณสถานออกมา ๖.๐๐ เมตร ยาว ๓๐.๕๐ เมตร และได้นำเอาศิลาแลงที่พังทับถมข้างโบราณสถาน สูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร นำออกมาเรียงไว้ภายในบริเวณกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ การชุดแต่งด้านนี้ได้พบศิลปโบราณวัตถุที่สำคัญคือ ลวดลายปูนปั้นเป็นรูปสตรีถือดอกบัว และชุดพบเศียร ส่วนลำตัวพระหัตถ์ซ้ายขวาของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหินสีเขียว
๓. ชุดแต่งต่อจากด้านทิศตะวันออกไปด้านทิศใต้ ได้ขุดดินลึก .๖๐ เมตร ถึงระดับพื้นดินเดิมกว้างจากตัวโบราณสถานออกมา ๖.๐๐ เมตร ยาว ๔๖ เมตร ได้นำเอาศิลาแลงที่พังทับถมข้างเทวสถานสูง ๒.๗๐ เมตร นำออกมาเรียงไว้ภายในกำแพงแก้วด้านทิศใต้ การชุดแต่งด้านนี้ได้ขุดพบโบราณวัตถุ คือ ลวดลายปูนปั้นและเศียรปูนปั้น

ปีงบประมาณ ๒๕๑๘

ปฏิบัติงานระหว่างวันที่ ๖ พฤษภาคม – ๓๐ กันยายน ๒๕๑๘ มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการ

การ คือ

๑. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ หัวหน้าดำเนินการและผู้รับผิดชอบ
๒. นายเสรี นิลประพันธ์ นายช่างทำแผนผัง
๓. นายธวัชชัย พลบุตร ช่างทำแผนผัง
๔. นายถวัลย์ คงลายทอง ภัณฑารักษ์จัดสร้าง

ผลการปฏิบัติงานโดยสรุป

๑. เริ่มขุดแต่งด้านทิศเหนือต่อจากปีงบประมาณ ๒๕๑๗ ขุดดินลึก .๖๐ เมตร ถึงระดับพื้นดินเดิมกว้างจากตัวเทวสถานออกมา ๖.๐๐ เมตร ยาว ๓๑.๕๐ เมตร ได้นำเอาศิลาแลงที่พังทับถมบริเวณซุ้มปรางค์และตัวเทวสถานออก ความสูง ๔.๒๐ เมตร นำออกมาเรียงไว้ในกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ และในกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตก การขุดแต่งด้านนี้พบศิลปโบราณวัตถุ คือ ตรงกึ่งกลางซุ้มปรางค์ พบลวดลายปูนปั้น เศียรเทวรูปปูนปั้น
๒. ขุดแต่งด้านทิศตะวันตก ขุดดินลึก .๖๐ เมตร ถึงระดับพื้นดินเดิม กว้างจากตัวโบราณสถานถึงกำแพงแก้ว ๕.๒ เมตร ได้นำเอาศิลาแลงที่พังทับถมบริเวณซุ้มปรางค์และตัวโบราณสถานสูง ๒.๐๐ เมตร นำมาเรียงไว้ภายนอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตก การขุดแต่งด้านนี้พบโบราณวัตถุคือ เศียรส่วนองค์และพระบาทของเทวสตรีหินสีเขียว หัก ๓ ท่อน และได้นำมาประกอบกันได้ สูง ๑.๑๗ เมตร กว้าง .๒๔ เมตร ส่วนแขนทั้งสองข้างยังคั่นไม่พบตำแหน่งที่ขุดพบอยู่ตรงหน้าบันไดซุ้มประตูยอดปรางค์และยังได้พบลวดลายและเศียรปูนปั้น
๓. ขุดแต่งด้านทิศใต้ต่อปีงบประมาณ ๒๕๑๗ ขุดลึก .๖๐ เมตร ถึงระดับพื้นดินเดิม กว้างจากตัวโบราณสถานออกมา ๖.๐๐ เมตร ยาว ๑๐ เมตร นำเอาศิลาแลงที่พังทับถมข้างฐานโบราณสถานออกความสูง ๑.๒๐ เมตร และ

มาเรียงไว้ภายในกำแพงแก้วด้านทิศใต้ การขุดแต่งทางค้ำหน้าศิลปโบราณวัตถุ คือ ลวกลายและเศียรรูปปั้น

๔. ขุดแต่งด้านทิศตะวันออก บริเวณพื้นด้านหน้าปราสาทด้วยศิลาแลง ขุดลอกดินออกจนถึงพื้นมีความหนาถึง .๖๐ เมตร จากนั้นไต่ด้านหน้าถึงแนวกำแพงแก้ว กว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๓๐ เมตร และจัดสร้างถนนชั่วคราวซึ่งถนนเดิมตัดผ่านบนกำแพงแก้วด้านทิศใต้ตัดถนนใหม่ให้พื้นแนวกำแพงแก้ว

งบประมาณ ๒๕๑๕

ปฏิบัติงานระหว่างวันที่ ๖ กรกฎาคม-๓๐ กันยายน ๒๕๑๕ มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการ คือ

๑. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์	หัวหน้าดำเนินการและผู้รับผิดชอบ
๒. นายปรีชา สุวรรณศรี	ช่างโยธา ๒
๓. นายเสริม บุญคุ้ม	เจ้าหน้าที่ธุรการ ๒
๔. นายสุชิน ทองขาว	เจ้าหน้าที่ธุรการ ๑
๕. นายชิน บุญอ่อน	พนักงานขับรถ

ผลการปฏิบัติงานโดยสรุป

๑. ถากถางทำความสะอาดโบราณสถานรวมทั้งบริเวณทั้งหมด
๒. ก่อสร้างสะพานไม้จากพื้นดินขึ้นบนตัวปราสาททางด้านทิศใต้ สูง ๕ เมตร ยาว ๑๒ เมตร กว้าง ๒ เมตร เพื่อใช้ในการขนย้ายก้อนศิลาแลงที่พังทับถมอยู่รอบบนฐานรอบปรางค์ประธาน นำมาเรียงไว้ข้างล่าง เพื่อเตรียมการบูรณะต่อไป
๓. ขุดแต่งปรับพื้นตามแนวกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออก ขุดกว้าง ๒ เมตร ยาว ๘๑ เมตร ลึก .๖๐ เมตร
๔. เริ่มขุดแต่งและขนย้ายก้อนศิลาแลง ที่พังทับถมระหว่างปรางค์ประธานด้านทิศใต้ กับซุ้มประตูยอดปรางค์ ขุดลึกประมาณ ๑.๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๓.๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๕ เมตร การขนย้ายก้อนศิลาใช้แรงคนงานใช้

ชะแสงจัตขึ้นรถเข็น 2 ล้อ ใช้เชือกผูกกับรถเข็นแล้วก้านกับต้นไม้บนตัว
ปราสาท แล้วค่อยๆ ปล่อยเชือกเข็นรถลงตามสะพานที่สร้างไว้ นำศิลาแลง
ไปเรียงไว้นอกกำแพงแก้วด้านทิศใต้ เนื่องจากงบประมาณที่ได้รับมีวงเงิน
อันจำกัด ไม่อาจจัดซื้อเครื่องทุ่นแรงได้

โครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์

ระยะเวลาดำเนินงานในช่วงแผน ฉบับที่ ๔ ปีงบประมาณ ๒๕๒๐-๒๕๒๑ รวม ๕ ปี

๑. หลักการและเหตุผล

ปราสาทเมืองสิงห์ เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปขอม
สร้างด้วยศิลาแลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๘

เมืองสิงห์เป็นเมืองโบราณ ตั้งอยู่ในเขต ต. สิงห์ อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี
จากหลักฐานที่พบที่ปราสาทนี้ นักโบราณคดีได้กำหนดอายุว่า ควรจะสร้างขึ้นในราวพุทธ-
ศตวรรษที่ ๑๘ ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๘๘๐ เมตร ยาว ๑,๔๐๐ เมตร
กำแพงเมืองก่อด้วยศิลาแลงสูงประมาณ ๕ เมตร มีกำแพงดินล้อมรอบ ๗ ชั้น รวมเนื้อที่ทั้ง
หมดที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้ประมาณ ๖๔๑ ไร่

ปราสาทเมืองสิงห์ตั้งอยู่กลางเมืองสิงห์ ประกอบด้วยปรางค์ประธาน ๑ องค์ อยู่
ตรงกลางประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน มียอดซุ้มทำเป็นรูปปรางค์ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ
ปรางค์ประธานมีบรรณศาลาตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ปราสาทนี้ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วกว้าง
๘๑ เมตร ยาว ๑๐๔ เมตร นอกกำแพงแก้วทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีเนินดินใหญ่ เข้าใจ
ว่าเป็นซากโบราณสถาน ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศใต้มีสระน้ำด้านละ ๑ สระ

ปราสาทเมืองสิงห์ซึ่งมีอายุประมาณ ๘๐๐ ปีนี้ ได้ถูกทำลายโดยธรรมชาติมาเป็น
เวลานานปราศจากการบำรุงรักษา ถ้าจะปล่อยให้อยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไปแล้ว หลักฐานข้อมูล
ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็จะสูญหายไปด้วย

กรมศิลปากรตระหนักดีว่า โบราณสถานแห่งนี้เป็นโบราณสถานสมัยลพบุรีที่ได้อิทธิพลจากศิลปขอมซึ่งมีอยู่แห่งเดียวทางภาคตะวันตกนี้ จึงจำเป็นต้องบูรณะสงวนรักษา
ให้เกิดประโยชน์ทางวัฒนธรรมและสังคมอย่างเต็มที่ และเพื่อต้องการให้โบราณสถานแห่งนี้

เป็นแหล่งการท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และเข้าใจใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ในการพัฒนาสังคมได้อย่างถูกต้อง

๒. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- ๒.๑ เพื่อป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้สูญหายและเสื่อมคุณค่า
- ๒.๒ เพื่อขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานของปราสาทเมืองสิงห์ไว้ทั้งหมด
- ๒.๓ เพื่อพัฒนาบริเวณโบราณสถานเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของชาติ
- ๒.๔ เพื่อพัฒนาจิตใจประชาชนให้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติ
- ๒.๕ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนรายได้

๓. ลักษณะและความเป็นมาของโครงการ

โครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ เป็นโครงการฟื้นฟูและบูรณะโบราณสถานซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ปี ๒๕๑๗-๒๕๑๙ ใช้เงินทั้งหมด ๖๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งได้ดำเนินการมาแล้วดังนี้

๓.๑ ปี ๒๕๑๗ ได้ทำการถากถางบริเวณตัวปราสาทและขุดแต่งหาพื้นฐานเดิมทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศเหนือ

๓.๒ ปี ๒๕๑๘ ได้ทำการถากถางบริเวณต่อ และขุดแต่งต่อทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก ทิศใต้

๓.๓ ปี ๒๕๑๙ ได้ทำการขุดแต่งบนตัวปราสาทเพื่อหารากฐานพื้นเดิม และขุดแต่งบรรณศาลา และสำรวจทำแผนผังเมืองปราสาทเมืองสิงห์ ขุดแต่งตัวปราสาทได้แล้วประมาณ ๗๐ %

ฉะนั้น โครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่องซึ่งดำเนินการ

๔. เป้าหมายในรูปของหน่วย

เนื่องจากโบราณสถานยังไม่ได้ดำเนินการขุดแต่ง ๓๐ % และยังไม่ได้ดำเนินการบูรณะจะต้องดำเนินการขุดและบูรณะให้หมดเพื่อสงวนรักษาไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติต่อไป จึงตั้งเป้าหมายในการดำเนินการดังนี้

๑. สงวนรักษาโบราณสถานทั้งเมืองมิให้ถูกทำลายโดยภัยธรรมชาติ
๒. อนุรักษ์โบราณสถานเพิ่มเติม ๑๐๐ %
๓. บำรุงรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมให้ร่มรื่น
๔. ปรับปรุงย่านโบราณสถานทั้งหมดรวมทั้งบริเวณโดยรอบเป็นอุทยานประวัติศาสตร์
๕. พัฒนาโบราณสถานและบริเวณใกล้เคียงเป็นแหล่งการท่องเที่ยว

๕. พันธกิจดำเนินงานของโครงการ

โครงการนี้กรมศิลปากรได้กำหนดพื้นที่ไว้เรียบร้อยแล้ว ได้แก่ เมืองปราสาทเมืองสิงห์ ต. สิงห์ อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี โดยกำหนดขอบเขตขึ้นทะเบียนตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ กับประกาศของ คณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๐๘ (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๒ ตอนที่ ๑๑๒ เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๖)

บริเวณโบราณสถานเมืองปราสาทเมืองสิงห์มีเนื้อที่ประมาณ ๖๔๑ ไร่

๖. กลวิธีหรือมาตรการที่ทำงานบรรลุเป้าหมายแต่ละระดับ

มาตรการที่จะทำให้โครงการบรรลุเป้าหมายจะต้องดำเนินการตามตารางต่อไปนี้

กลวิธี	มาตรการ
๑. สงวนรักษาโบราณสถานทั้งเมืองมิให้ถูกทำลายโดยธรรมชาติ	๑. ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะตามหลักวิชาการ
๒. อนุรักษ์โบราณสถานเพิ่มเติม ๑๐๐%	๒. ขุดแต่งและบูรณะบริเวณที่ยังไม่ได้ทำเพื่อให้ครบ ๑๐๐%
๓. อนุรักษ์โบราณสถานให้ร่มรื่น	๓. บำรุงรักษาโบราณสถานให้สะอาดอยู่ตลอดเวลา
๔. ปรับปรุงย่านโบราณสถานทั้งหมด รวมทั้งบริเวณโดยรอบเป็นอุทยานประวัติศาสตร์	๔. จัดสรรทำผังบริเวณที่ราษฎรอาศัยทำไร่ให้เป็นระเบียบ ปลุกต้นไม้และจัดสวนธรรมชาติให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์รวมทั้งขุดลอกสระและลำราง

กลวิธี	มาตรการ
๕. พัฒนาโบราณสถานและบริเวณใกล้เคียงเป็นแหล่งการท่องเที่ยว	๕. ประสานงานกับจังหวัดและองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้โบราณสถานเป็นแหล่งการท่องเที่ยวรวมทั้งการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่

๓. วิธีดำเนินงาน

ปีดำเนินการ	กิจกรรม	วันที่กำหนดเสร็จ
พ.ศ. ๒๕๖๐	๑. ขุดแต่งขุมปรารงค์กลาง ๒. ขุดแต่งบรรณศาลา ๓. ถากถางกำแพงเมืองด้านตะวันออก	
พ.ศ. ๒๕๖๑	๑. ขุดแต่งเนินดินข้างปราสาททางด้านทิศใต้ ๒. ย้ายก้อนศิลาแดงออกนอกกำแพงแก้ว ๓. ขุดแต่งภายในกำแพงแก้วถึงพื้นดินเดิม ๔. ถากถางกำแพงเมืองด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก ๕. ซ่อมรอยก (ระบบไฮโดรริก) ๖. ซ่อมรถแทรกเตอร์ D ๖ ๗. ซ่อมรถกระบะบรรทุกยกเทได้ ๘. สร้างอาคารสำนักงานและที่เก็บศิลปโบราณวัตถุพร้อมที่จอดรถ ๙. จัดตั้งประปาหรือบ่อบาดาลและเครื่องไฟฟ้า ๑๐. จัดทำแผนผังเพื่อเตรียมการบูรณะระเบียบกองบรรณศาลาและปรารงค์กลาง	

ปีดำเนินการ	กิจกรรม	วันที่กำหนดเสร็จ
พ.ศ. ๒๕๒๒	๑. ถากถางกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ๒. บูรณะระเบียงคด ๓. บูรณะพื้นที่ปด้วยก้อนศิลาแลงด้านทิศตะวันออก ๔. บูรณะบรรณศาลา ๕. ซุกลอกสระน้ำ ๖. สร้างบ้านพักของข้าราชการและลูกจ้างประจำ ๗. จัดสรรทำฝัภายในบริเวณที่ราษฎรเข้าไปทำไร่ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ๘. จัดทำแผนผังเพื่อเตรียมการบูรณะปรารค์ซุ่มประ ทุทั้ง ๔ องค์	
พ.ศ. ๒๕๒๓	๑. บูรณะพื้นบนปราสาทที่ปด้วยศิลาแลง ๒. บูรณะเนินที่ก่อสร้างด้วยศิลาแลง ๓. ทำถนนรอบกำแพงเมือง ๔. บูรณะระเบียงคดต่อ ๕. บูรณะซุ่มปรารค์ ๖. บูรณะกำแพงเมือง ๗. ซุกลอกสระน้ำต่อ	
พ.ศ. ๒๕๒๔	๑. บูรณะกำแพงเมืองต่อ ๒. บูรณะซุ่มปรารค์ต่อ ๓. ซุกลอกสระน้ำ ราน้ำ ๔. บูรณะกำแพงเมืองต่อ	

๘. ทรัพยากรที่ใช้หรือต้องการ

๘.๑ กำลังคน

ก. กำลังคนที่มีอยู่ในปัจจุบัน

มีข้าราชการจากส่วนกลางไปทำงานประมาณ ๔ คน

๑. ลูกจ้างประจำ ๑ คน

๒. ลูกจ้างชั่วคราว ๒ คน

ข. กำลังคนที่ต้องการเพิ่มเติม

๑. ข้าราชการและลูกจ้างประจำ ๑๒ คน

๒. ลูกจ้างชั่วคราว ๕๐ คน

ค. กำลังคนที่ต้องการเพิ่มแยกตามระดับการศึกษาและสาขาวิชา

๑.ปริญญาตรีขึ้นไป

๑.๑ สาขาวิชาโบราณคดี ๑ อัตรา

๑.๒ สาขาสถาปัตยกรรม ๑ อัตรา

๑.๓ สาขาช่างศิลปกรรม ๑ อัตรา

๒. เทคนิคและอาชีวะ

๒.๑ สาขาพาณิชยการบัญชีและพิมพ์ดีด ๑ อัตรา

๓. อื่นๆ

๓.๑ คนงานประจำ ๘ คน

๓.๒ คนงานชั่วคราว ๕๐ คน

๘.๒ เครื่องมือจักรกล

ก. เครื่องจักรกลที่มีอยู่แล้ว

๑. รถยนต์ปีคอป ๑ คัน

ข. เครื่องจักรกลที่ต้องการใช้ในโครงการนี้

๑. รถยก (ระบบไฮโดรริก) ๑ คัน

๒. รถแทรกเตอร์ขนาด D ๖ ๑ คัน

๓. รถยนต์บรรทุกยกเทได้ (ตัม)	๑ คัน
๔. โต๊ะเขียนแบบพร้อมเก้าอี้	๑ ชุด
๕. โต๊ะทำงานประจำสำนักงาน	
๖. โต๊ะพิมพ์ดีดพร้อมเครื่องพิมพ์ดีด	๑ ชุด
๗. กล้องถ่ายรูป	๑ ชุด
๘. รถตัดหญ้า	๒ คัน
๙. เครื่องทำไฟฟ้า	๑ เครื่อง
๑๐. ถังน้ำพร้อมเครื่องสูบน้ำ	๑ ชุด
๑๑. บ้านพัก ชี ๓	๑ หลัง
๑๒. บ้านพัก ชี ๒	๓ หลัง
๑๓. บ้านพักลูกจ้างประจำ	๘ ห้อง

๘.๓ ค่าใช้จ่ายของโครงการ

๑. ขอบจากสำนักงานประมาณ ๖,๕๕๒,๗๐๖ บาท
ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้
- ก. งบลงทุน เป็นค่าก่อสร้างและครุภัณฑ์ จำนวน รายการ
เป็นเงิน ๓,๖๗๓,๐๐๐ บาท
- ข. งบบริการ เป็นเงินเดือนค่าจ้างประจำ ค่าจ้างชั่วคราว ค่าใช้สอย
ค่าวัสดุ และค่าตอบแทน รวม ๖ หมวด เป็นเงิน ๒,๘๗๙,๗๐๖ บาท

หมวด	กิจกรรมที่จะดำเนินการ	พ.ศ. ๒๕๒๐	พ.ศ. ๒๕๒๑	พ.ศ. ๒๕๒๒	พ.ศ. ๒๕๒๓	พ.ศ. ๒๕๒๔	หมายเหตุ
ค่าก่อสร้าง ค่าครุภัณฑ์	๑. สร้างอาคารสำนักงานและที่เก็บศิลปโบราณวัตถุ พร้อมที่จอดรถยนต์	—	๑๕๐,๐๐๐	—	—	—	
	๒. จัดงบประมาณหอสมุดแห่งชาติและเครื่องปรับอากาศ	—	๑๐๐,๐๐๐	—	—	—	
	๓. สร้างถนนรอบกำแพงเมือง ขนาด ๖ เมตร ยาว ๘ กิโลเมตร (ถมดินลูกรัง)	—	—	—	๘๐,๐๐๐	—	
	๔. สร้างบ้านพัก ๓, ๒ และบ้านพักลูกจ้างประจำ	—	—	๖๐๐,๐๐๐	—	—	
	๕. ซ่อมรถยก (ระบบไฮโดรลิก)	—	๔๐๐,๐๐๐	—	—	—	
	๖. ซ่อมรถแทรกเตอร์ D ๖	—	๒,๐๐๐,๐๐๐	—	—	—	
	๗. ซ่อมรถยนต์บรรทุกทุกเท่าได้ (๕)	—	๓๐๐,๐๐๐	—	—	—	
	๘. ซ่อมกล้องถ่ายรูป	—	๕๐,๐๐๐	—	—	—	
	๙. โต๊ะ, เกอ, เครื่องเขียน และเครื่องพิมพ์ดีด	—	๕๐,๐๐๐	—	—	—	
	รวมเป็นเงินทั้งสิ้นแยกเป็นรายปีดังนี้		๒,๙๙๘,๐๐๐	๖๐๐,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	—	

	งบประมาณ	พ.ศ. ๒๕๒๐	พ.ศ. ๒๕๒๑	พ.ศ. ๒๕๒๒	พ.ศ. ๒๕๒๓	พ.ศ. ๒๕๒๔	หมายเหตุ
	๑. หมวดเงินเดือน เป็นเงินเดือนข้าราชการ ๔ อัตรา ๒. หมวดค่าจ้างประจำ เป็นอัตราลูกจ้างประจำ ๕ อัตรา ๓. หมวดค่าจ้างชั่วคราว คนงานประมาณ ๔๕ คน ๔. หมวดค่าใช้สอย เป็นค่าเบียดยและจ้างเหมาบริการ ๕. หมวดค่าวัสดุ เป็นค่าวัสดุก่อสร้างและค่าวัสดุเชื้อเพลิง ๖. หมวดค่าตอบแทน เป็นค่าเบี้ยประชุมและค่าทำางานล่วงเวลา	— — ๑๒๐,๐๐๐ ๓๘,๐๐๐ ๔๒,๐๐๐ —	๗๓,๓๘๐ ๗๒,๐๐๐ ๓๐๐,๐๐๐ ๘๐,๐๐๐ ๑๑๗,๐๐๐ ๓,๐๐๐	๘๐,๗๑๘ ๗๙,๒๐๐ ๓๐๐,๐๐๐ ๗๒,๒๐๐ ๑๒๔,๘๐๐ ๓,๐๐๐	๘๘,๗๘๘ ๘๗,๑๒๐ ๓๐๐,๐๐๐ ๗๒,๒๐๐ ๑๒๔,๘๐๐ ๓,๐๐๐	๙๗,๖๖๗ ๙๕,๘๓๒ ๓๐๐,๐๐๐ ๗๒,๒๐๐ ๑๒๔,๘๐๐ ๓,๐๐๐	
	ค่าใช้จ่ายเบรายนงบประมาณ	๒๐๐,๐๐๐	๖๔๕,๓๘๐	๖๕๙,๙๑๘	๖๗๕,๙๐๙	๖๙๓,๔๙๙	๖,๕๕๒,๗๐๖

๕. คำบำรุงรักษาโครงการ

โครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ เพื่อการท่องเที่ยว กำหนดสิ้นสุดโครงการในวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๒๔ หลังจากนั้นจะมอบหมายงานทั้งหมดให้หน่วยศิลปากรที่ ๒ กองโบราณคดีเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งในการนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายดังนี้

๕.๑ เงินเดือนของข้าราชการประจำและลูกจ้างชั่วคราว เพื่อบำรุงรักษาจำนวน ๑๒ คน เป็นเงินทั้งหมดปีละ ๒๙๐,๐๐๐ บาท

๕.๒ เงินคำบำรุงรักษาอาคารสถานที่ทำงานและอื่น ๆ ปีละประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมทั้งสิ้น ๔๐๐,๐๐๐ บาท

๑๐. ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการนี้จะให้ผลประโยชน์แก่ประเทศชาติดังนี้

๑๐.๑ ผลประโยชน์ทางตรง จะสามารถรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติได้อีกแห่งหนึ่ง อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและปลูกฝังจิตใจนักเรียน นักศึกษา และประชาชน นอกจากนี้การขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณปราสาทเมืองสิงห์จะทำให้ทราบข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การที่ขอมมีอำนาจและเสื่อมอำนาจลงอย่างไร หรือคนไทยกลุ่มหนึ่งที่สามารถสร้างปราสาทเมืองสิงห์ได้รับอิทธิพลจากขอม

๑๐.๒ ผลประโยชน์ทางอ้อม การพัฒนาบริเวณแวดล้อมให้สวยงาม ร่มรื่นด้วยสวนธรรมชาติ ซึ่งมีการตกแต่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การคมนาคม และการบริการที่พร้อมมูลจะทำให้บริเวณโบราณสถานแห่งนี้เป็นศูนย์การท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากกรุงเทพฯ สามารถไปกลับได้ในวันเดียว และยังสามารถรายได้ให้จังหวัดกาญจนบุรีที่ประกอบอาชีพบริการด้านธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น การจัดบริการนำเที่ยว ร้านอาหาร และบริการอื่นๆ ซึ่งเป็นการขยายตลาดแรงงานมากมาย ทำให้ประชาชนมีอาชีพมั่นคง อยู่ดีกินดี อันเป็นการช่วยลดอาชญากรรมไปในตัว

๑๐.๓ ความสัมพันธ์ของโครงการนี้กับแผนงานอื่น โครงการนี้นอกจากจะสนับสนุนแผนพัฒนาศิลปและวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแผน-

พัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าของเรื่อง โดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรีที่ประกอบด้วยอุทยานสงครามโลกครั้งที่ ๒ สะพานข้ามแม่น้ำแควใหญ่ สายรถไฟมรณะ ถ้ำต่าง ๆ ตลอดจนน้ำตกไทรโยคและน้ำตกอื่นๆ ซึ่งทางจังหวัดกาญจนบุรีก็ได้ตั้งศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นที่จังหวัดกาญจนบุรีขึ้นแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕

๑๑. การติดตามผลและประเมินผล

การติดตามผลประเมินผล การรายงานผล ความก้าวหน้าของโครงการ ดำเนินไปตามกำหนดระยะเวลาเว้นแต่มีสาเหตุขัดข้อง เช่น ดินฟ้าอากาศไม่อำนวย มีฝนตกหนักหรือมรสุมเป็นระยะเวลานานไม่สะดวกแก่การปฏิบัติงาน หรือความผันผวนทางการเมือง การเศรษฐกิจก็อาจทำให้รายงานผลการก้าวหน้าของโครงการล่าช้าไปหรือผิดเป้าหมายไป

การประเมินผล อาจจะทำเนิการได้จากการที่มีประชาชน นักเรียน นักศึกษา ชาวต่างชาติ และผู้สนใจเข้าไปศึกษาหาความรู้มากขึ้นเพียงไร ผู้ดำเนินการก็คือเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ ณ ที่ปราสาทเมืองสิงห์ และควรประเมินผลทุกๆ เดือนและประจำปี

๑๒. แนวโน้มในอนาคต

เมื่อดำเนินการขุดแต่งและบูรณะแล้ว อาจทราบหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และวัฒนธรรมของท้องถิ่นแถบนี้ต่อเนื่องหรือเกี่ยวพันกับท้องถิ่นอื่นใดบ้าง ทำให้มีการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น เป็นประโยชน์ในการเผยแพร่เกียรติประวัติของประเทศชาติ และประชาชนชาวไทย และยังเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวอีกด้วย

เมื่อดำเนินการเสร็จแล้ว ปราสาทเมืองสิงห์อาจมีความสัมพันธ์กับเมืองต่างๆ ริมน้ำแควน้อย ริมน้ำแควใหญ่ และลำน้ำแม่กลอง เช่น เมืองโคสินารายณ์ เมืองพมดัก เป็นต้น ซึ่งอาจมีเมืองอื่นๆ อีกที่เรายังไม่พบ ควรจะได้ศึกษาค้นคว้าถึงศิลปและวัฒนธรรมกับเรื่องราวต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำดังกล่าวให้ละเอียดยิ่งขึ้น.

๑ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออก ก่อนที่จะลงมือทำงาน

๒ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออก ถนนกำลังตัดกลาง

๓ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออก ถนนกำลังตัดกลาง

๔ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อนทำการขุดแต่ง

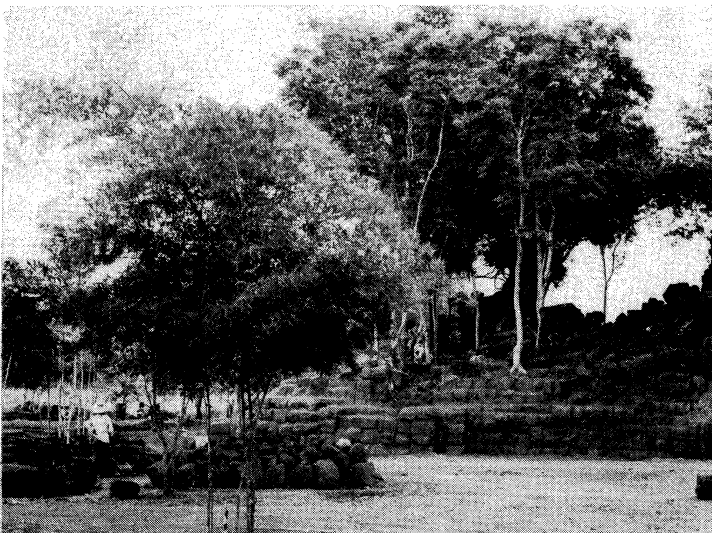
๕ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คณงานกำลังขุดแต่ง

๖ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คณงานกำลังขุดแต่ง

๗,๘ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันออก เมื่อขุดแต่งเสร็จแล้วและนำก้อนศิลาแลงมาเรียงให้เป็นระเบียบ

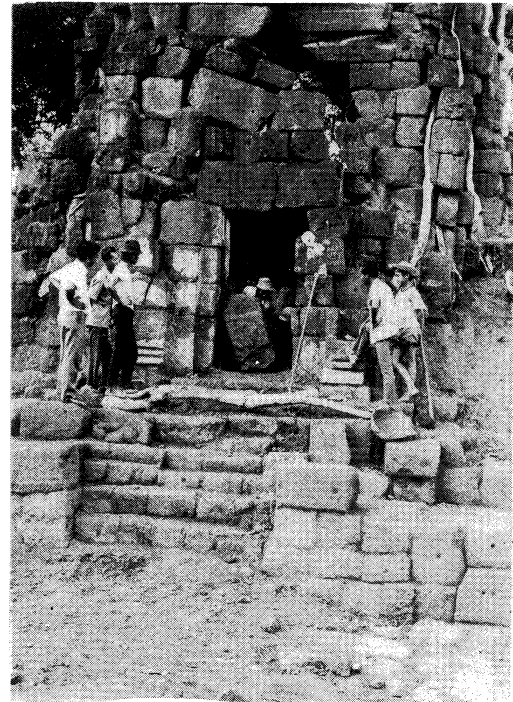

๙.

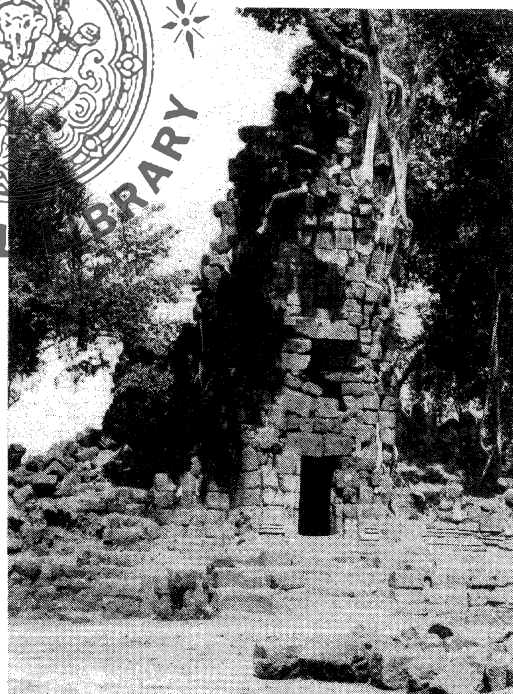
๘ ชุมประตูดปรางค์ ด้านทิศตะวันออกก่อนถากถาง

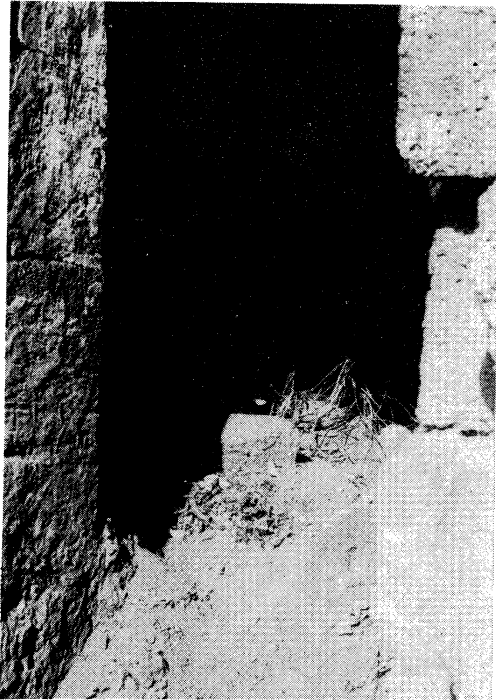
๑๑ ชุมประตูดปรางค์ด้านทิศตะวันออกกำลังขุดแต่ง นำก้อนศิลาแดงออกจากชุมปรางค์

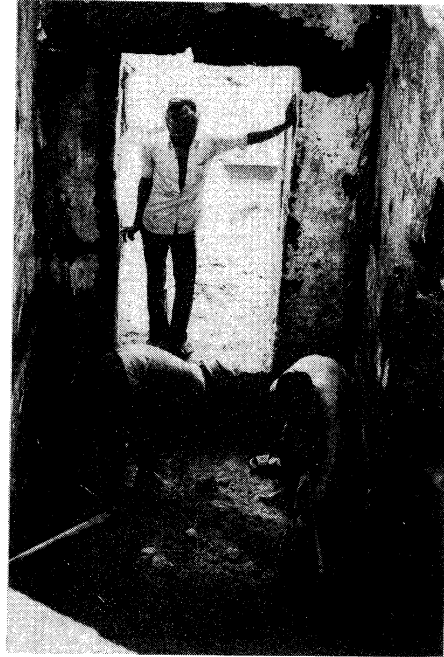
๑๐ ชุมประตูดปรางค์ด้านทิศตะวันออกถากถางแล้ว แต่ยังไม่ได้ขุดแต่ง

๑๒ ชุมประตูดปรางค์ด้านทิศตะวันออกขุดแต่งแล้วเสร็จ

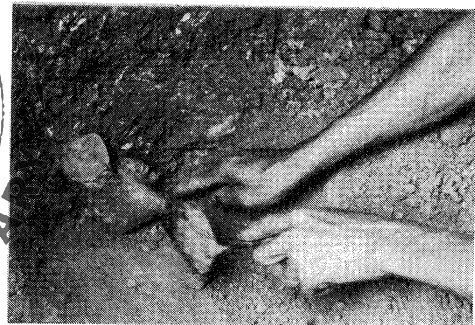

๑๓ ภายในซุ้มปรางค์ด้านทิศตะวันออก
ก่อนขุดแต่ง

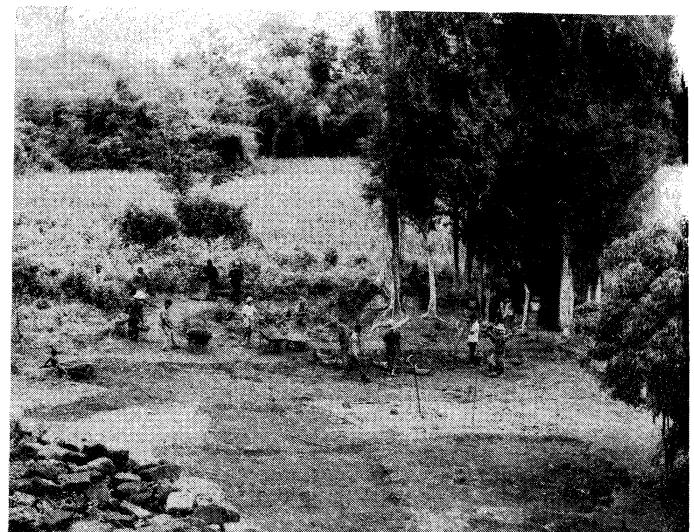
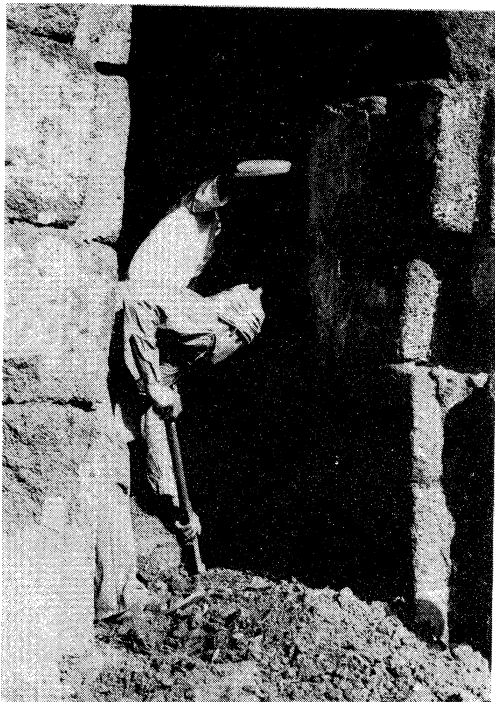

๑๕

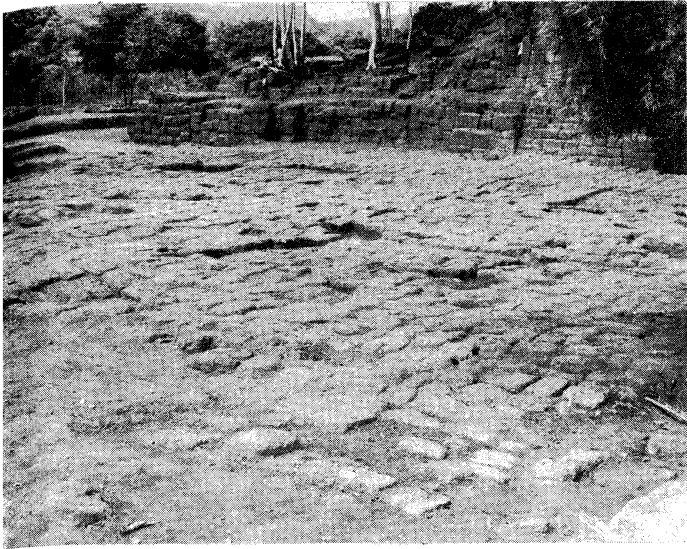
๑๔-๑๕ ภายในซุ้มปรางค์ด้านทิศตะวันออก
กำลังขุดแต่ง

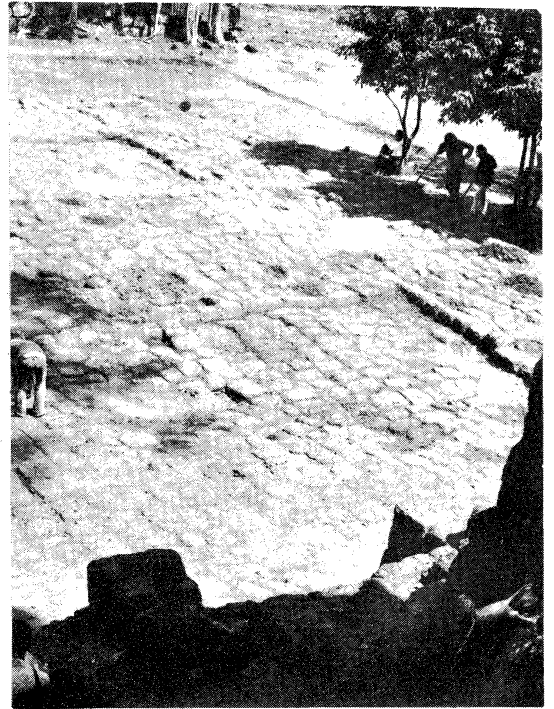
๑๖ ภายในซุ้มปรางค์ด้านทิศตะวันออก
ที่ขุดพบพระหัตถ์อวโลกิเตศวรหิน
สีเขียว

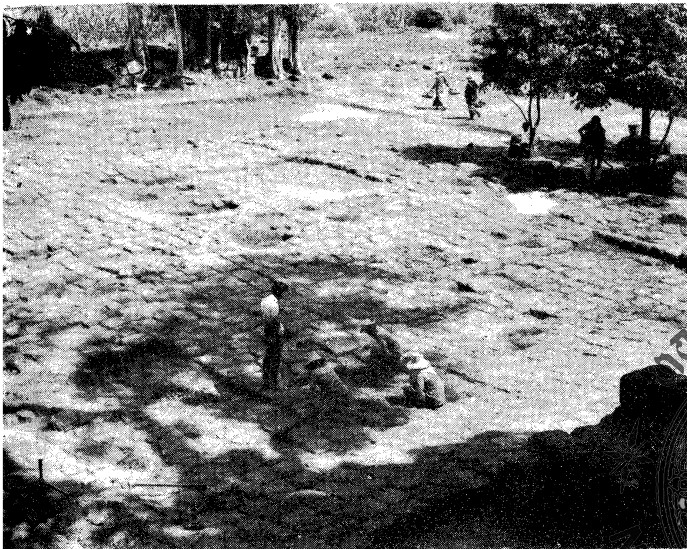
๑๗ บริเวณพื้นด้านหน้าระหว่างฐานเทวสถาน ถึงกำแพง
แก้วคนงานกำลังขุดแต่ง

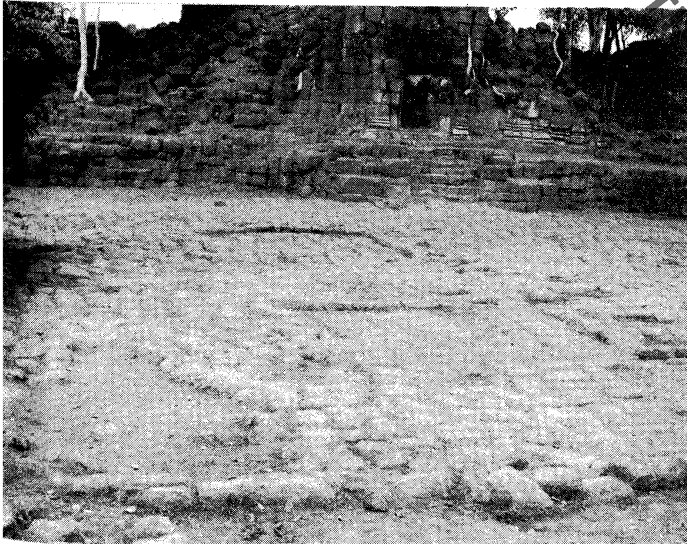
๑๘

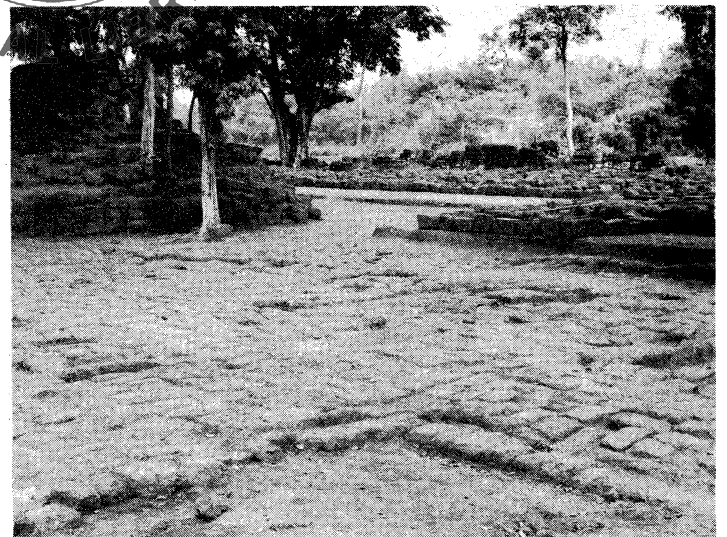
๒๑

๑๙

๒๐

๑๘ - ๒๒ บริเวณพื้นด้านหน้าระหว่างฐานเทพ
สถานถึงกำแพงแก้ว ขุดแต่งแล้วเสร็จ
จะพบพื้นที่ด้วยศิลาแลง กว้าง ๓๐ เมตร
ยาว ๓๐ เมตร

๒๔

๒๓ - ๒๔ - ๒๕ บริเวณกำแพงแก้วด้านใน
ด้านทิศตะวันออก คนงานกำลังขุด
แต่ง

๒๓

๒๕

๒-๒ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศเหนือก่อนที่จะลงมือขุดกลาง

๔. บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศเหนือก่อนทำการขุดแต่ง

๒

๕-๖ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศเหนือ คนงานกำลังขุดแต่ง

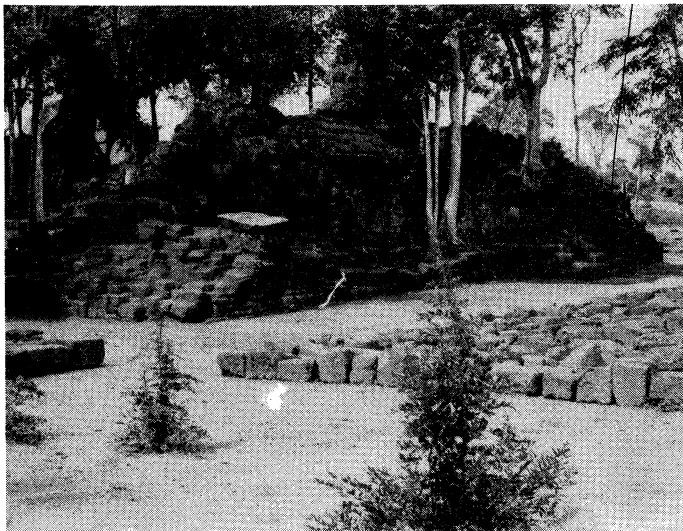
๓ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศเหนือ คนงานกำลังขุดกลาง

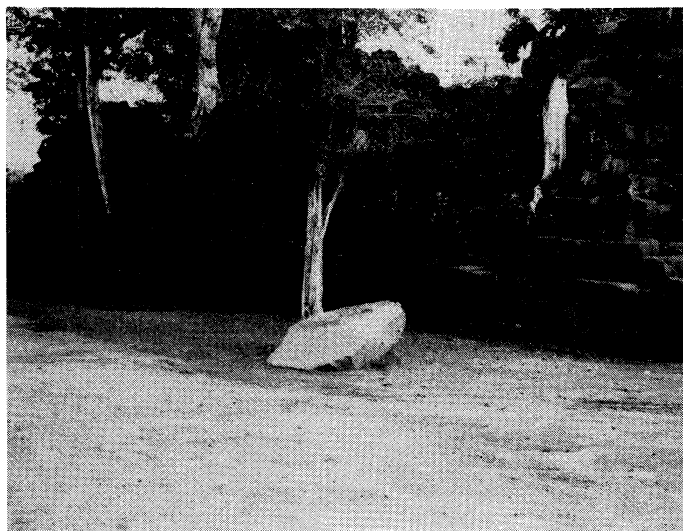
๖

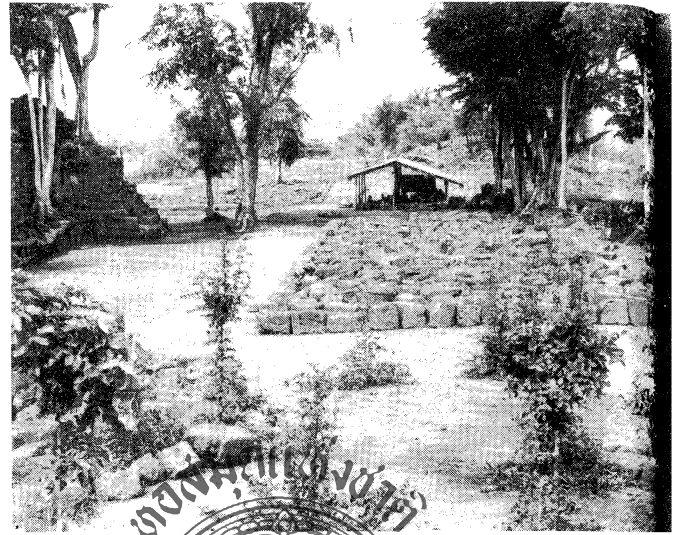
๑-๕-๕-๑๐-๑๑ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศเหนือ
เมือ ขุดแต่งแล้วเสร็จ และนำก้อนศิลาแลงที่พังทับ
ถมออกมาเรียงให้เป็นระเบียบ เพื่อเตรียมการบูรณะต่อไป

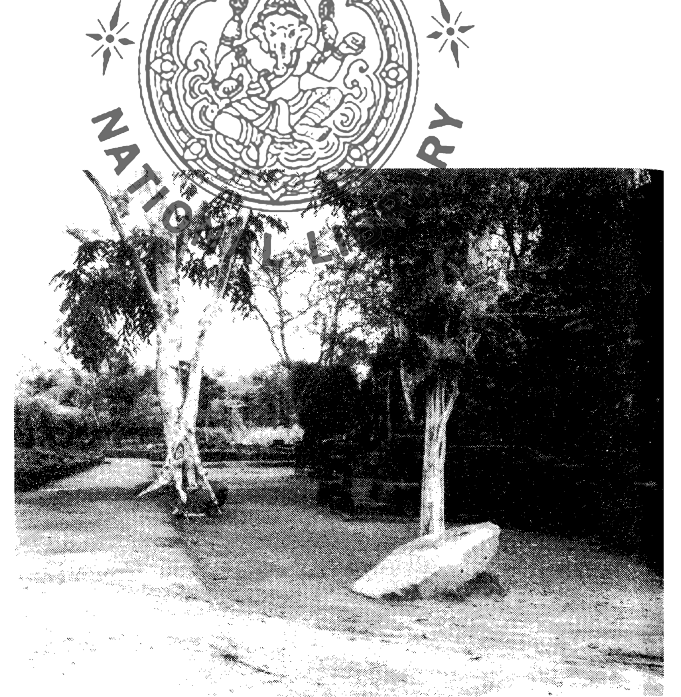
๖

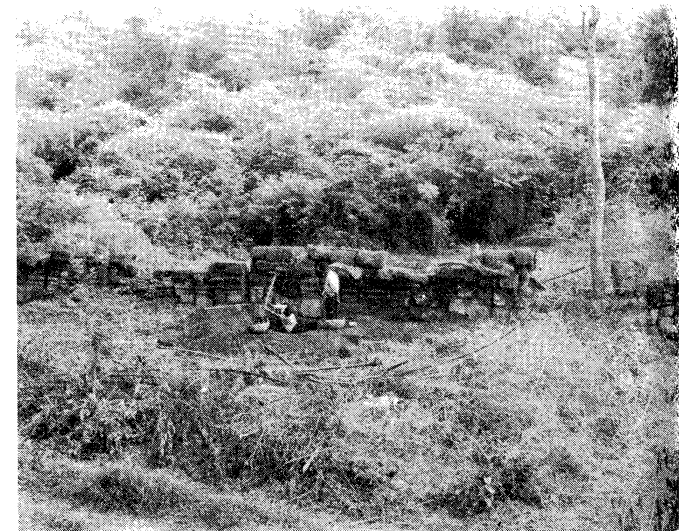
๗

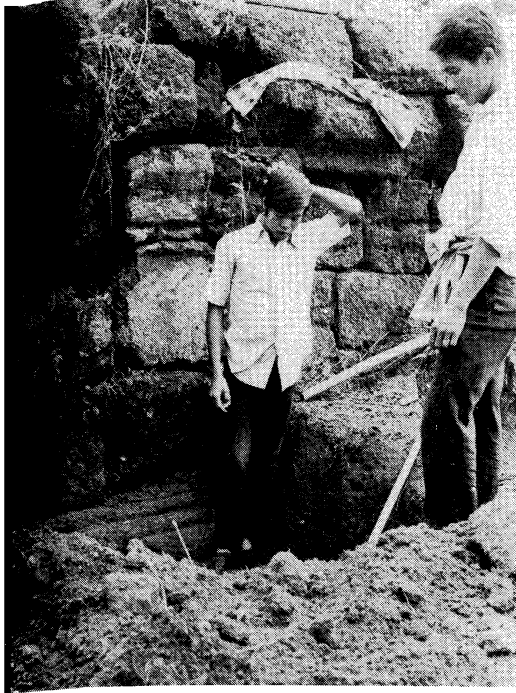
๑๐

๑๑

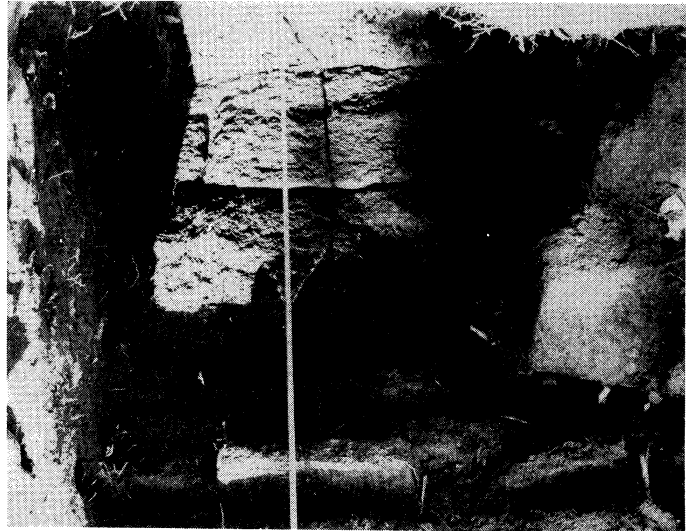

๑๒

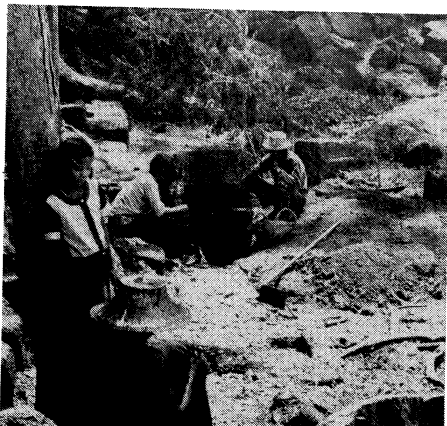
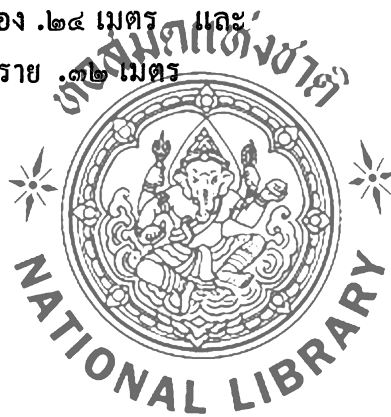

๑๓

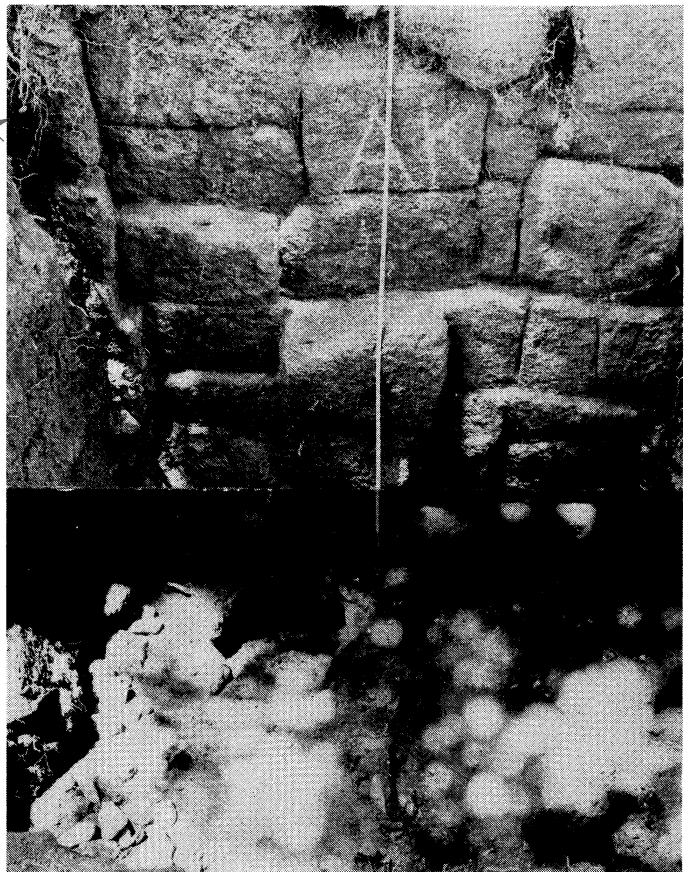
๑๒-๑๓-๑๔ การขุดตรวจดูรากฐานด้านกำแพงแก้ว ด้านทิศเหนือเป็นดินที่ถม .๖๔ เมตร กรวดลูกรังอัดแน่น .๒๖ เมตร ดินเหลือง .๒๔ เมตร และ กรวดแม่น้ำปนทราย .๓๒ เมตร

๑๕-๑๖ การขุดตรวจดูรากฐานจากฐานเทวสถานด้านทิศเหนือเป็นดินที่ถม .๖๐ เมตร กรวดลูกรังอัดแน่น ๑.๒๐ เมตร ทรายละเอียด .๑๐ เมตร กรวดแม่น้ำปนทราย .๕๐ เมตร

๑๔

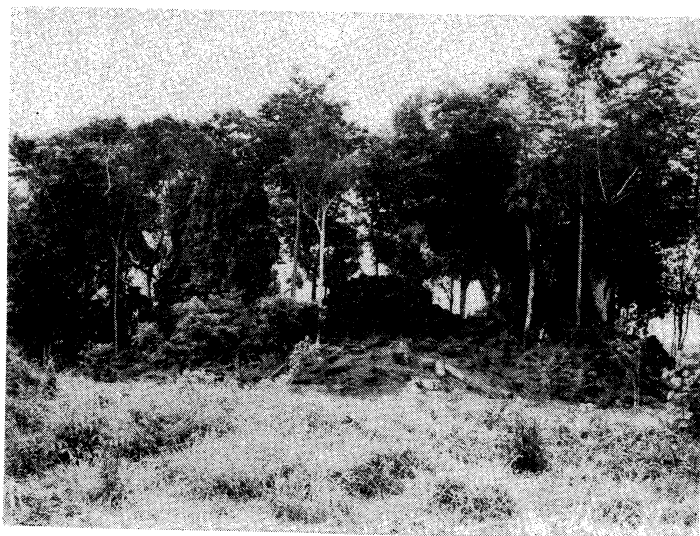
๑๖

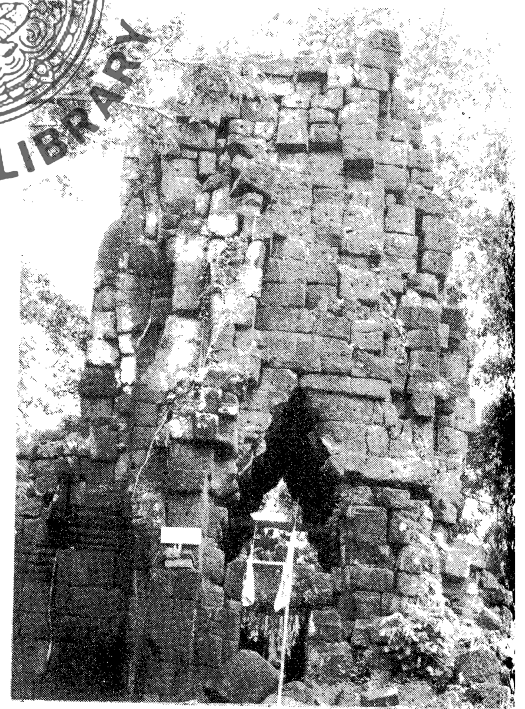
๑ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก ก่อนที่จะ
ลงมือขุดแต่ง

๒ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก กนงานกำลัง
ขุดแต่ง

๓ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก ถาก
ถางแล้วเสร็จ

๔-๕ บริเวณขุมประตูดอปรารักษ์ด้านทิศ
ตะวันตก ก่อนทำการขุดแต่ง

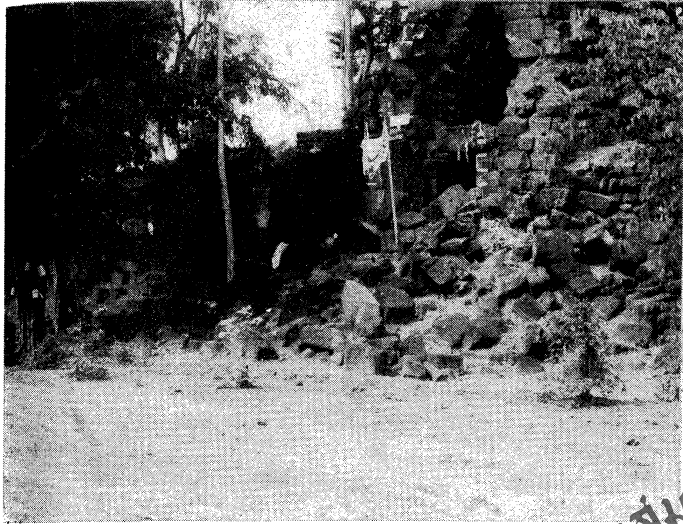

๖-๑ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก ก่อน
ทำการขุดแต่ง

๘-๑๐ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก คน
งาน กำลังปฏิบัติงาน

๑

๘ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศตะวันตก ขุดแต่ง
แล้วเสร็จ

๑. บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ ด้านทิศใต้ก่อนลงมือขุดกลาง

๒. บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศใต้ ก่อนขุดแต่ง

๓. บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศใต้ ขุดแต่งแล้ว

๔-๕ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศใต้ กนงานกำลังขุดแต่ง

๕.

៦.

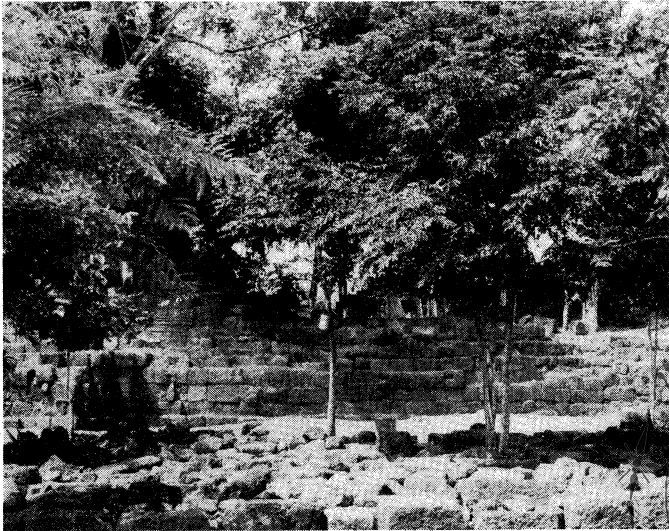
៧.

៨.

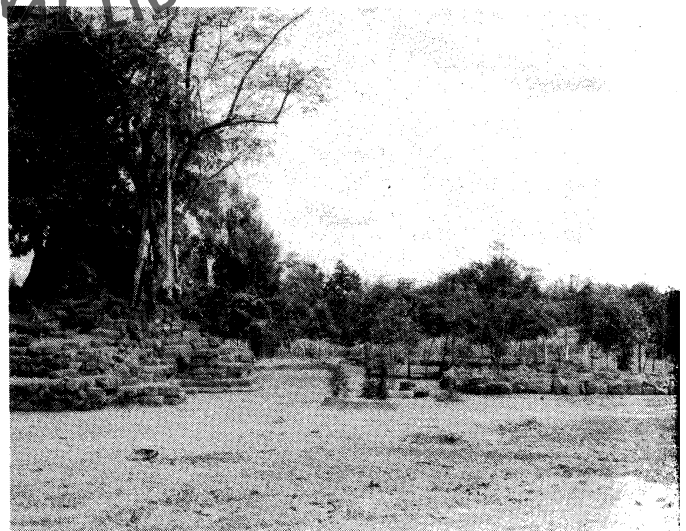
៩.

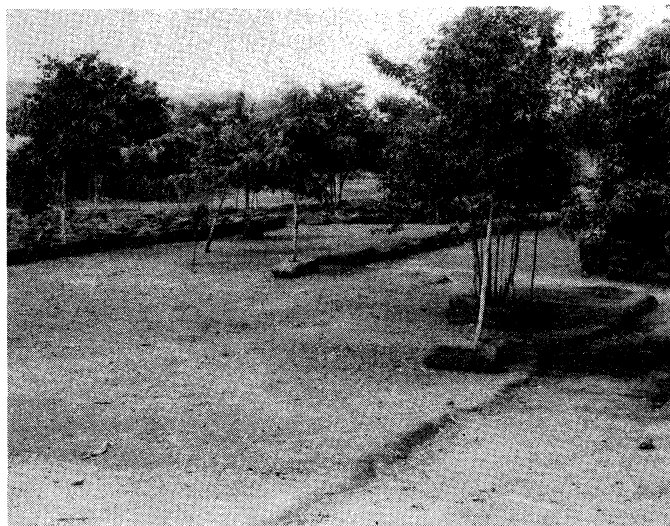
๑๐

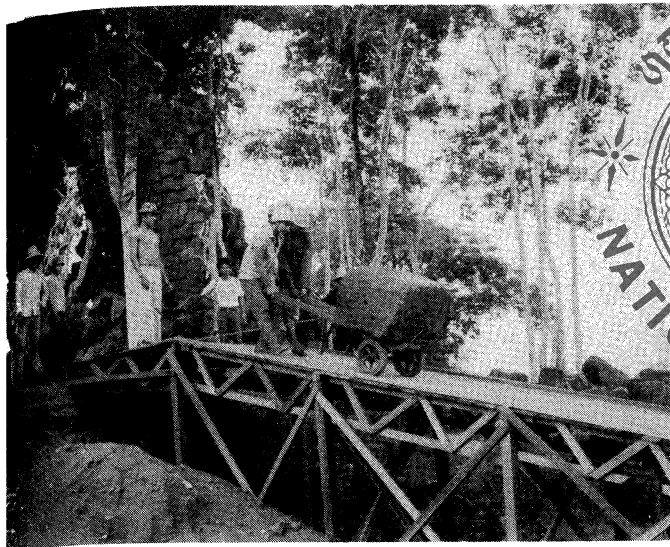
๑๑

๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ บริเวณปราสาทเมืองสิงห์ด้านทิศใต้ ขุด
แต่งแล้วเสร็จ และนำก้อนศิลาแดงมาเรียงให้เป็น
ระเบียบ จะเห็นต้นไม้ที่เหลือไว้เพื่อความร่มเย็นของ
โบราณสถาน

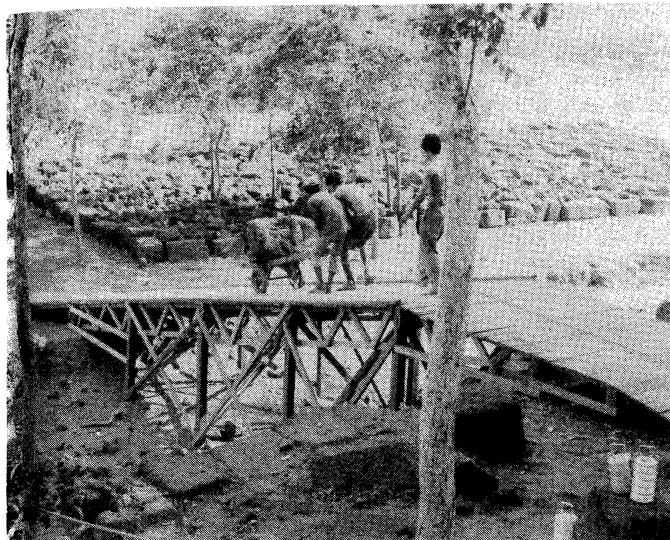
๑๒

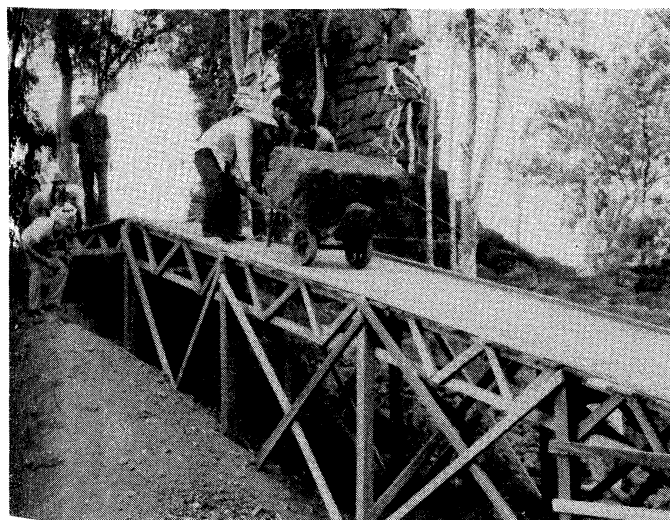
๑

๑-๔ สะพานที่สร้างขึ้นสูง ๓.๐๐ เมตร ยาว ๑๒.๐๐ เมตร กว้าง ๒.๐๐ เมตร เพื่อขนก้อนศิลาแลงที่พังทลายบนบริเวณเทวสถาน คนงานกำลังนำก้อนศิลาแลงเข็นลงสะพาน เพื่อนำมาเรียงให้เป็นระเบียบ ซึ่งง่ายแก่การที่จะนำมาบูรณะต่อไป

๒

๓

๕ บริเวณปรางค์ประธาน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ที่พังทลาย ยังไม่ได้ขุดแต่ง

๖ บริเวณปรังก์ประธาน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ คนงานกำลังขุดแต่ง

๘-๑๐ บริเวณปรังก์ประธานด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คนงานกำลังทำงาน

๗ บริเวณปรังก์ประธาน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อขุดแต่งแล้ว จะเห็นฐานปรังก์ประธาน

๑๐

๘. บริเวณปรังก์ประธานด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พังทลายยังไม่ได้ขุดแต่ง

๑๑-๑๕ บริเวณปรังก์ประธาน ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อขุดแต่งแล้วจะเห็นฐานปรังก์ประธานได้ชัดเจน

๑๒

๑๕

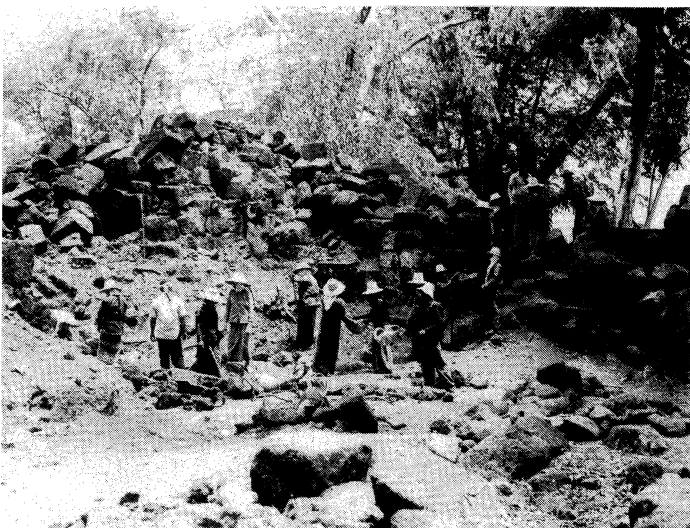
๑๓

๑๖ บริเวณขุมประตูดปราสาทด้านทิศเหนือ ก่อนทำการขุดแต่ง

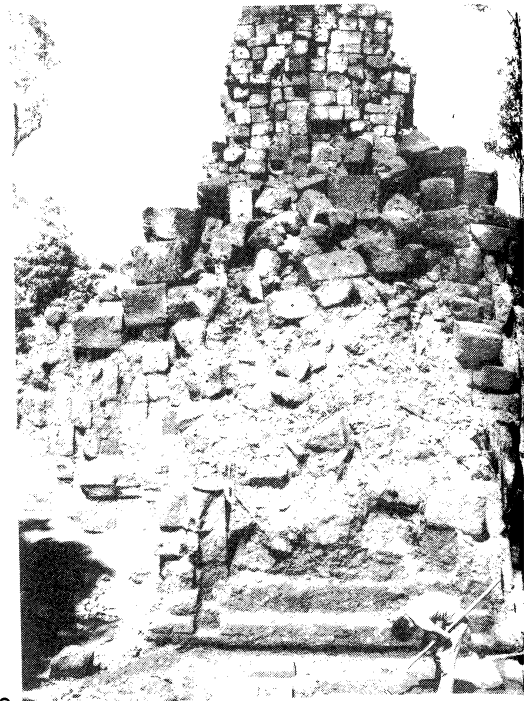
๑๔

๑๗ บริเวณขุมประตูดปราสาทด้านทิศเหนือ กำลังขุดแต่ง

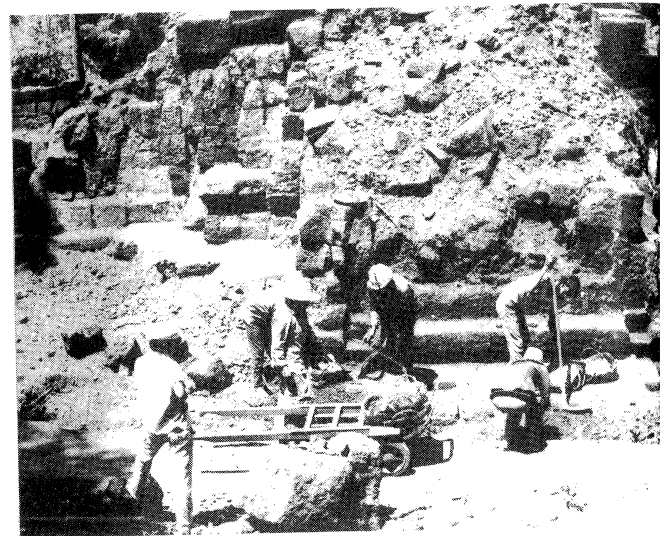
๑๘

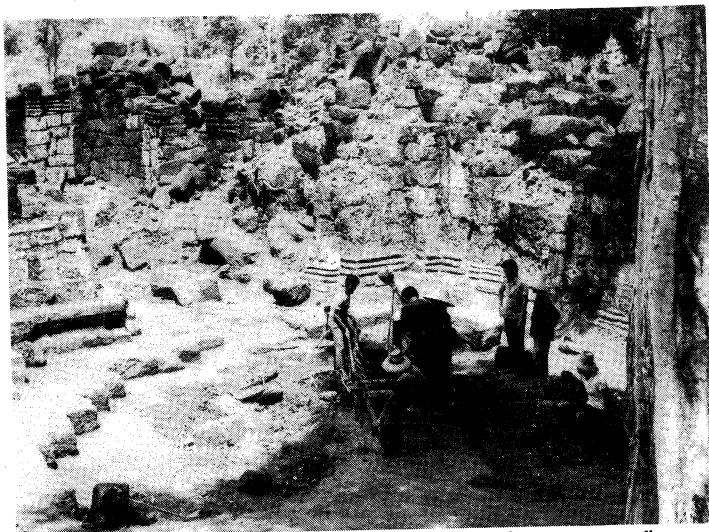
๒๑

๑๙

๒๑-๒๒-๒๓ บริเวณหน้าบันไดทางขึ้นซุ้มปราสาทป
ธานด้านทิศตะวันออก คนงานกำลังขุดแต่ง

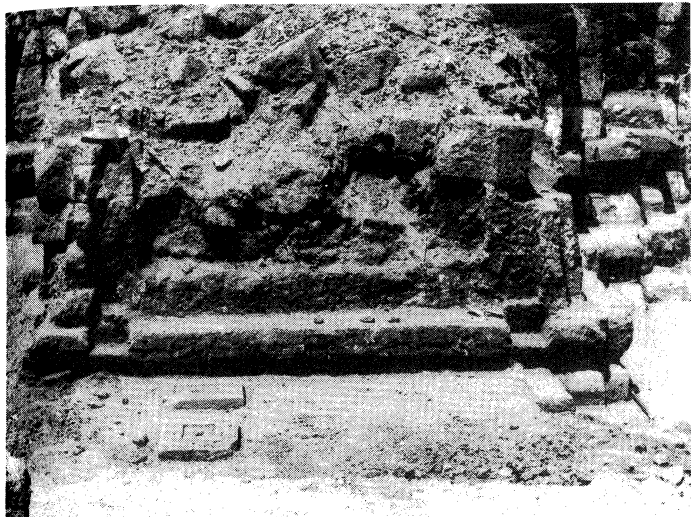
๑๘-๑๙-๒๐ บริเวณซุ้มประตูยอดปราสาทด้านทิศเหนือ ขุด
แต่งแล้วเสร็จ

๒๓

๒๖

๒๔ บริเวณหน้าบันไดทางขึ้นซุ้มปรำงค์ประธานด้านทิศตะวันออก ขุดแต่งแล้วเสร็จ จะพบแท่นฐาน ๒ ฐาน
เข้าใจว่าเป็นแท่นฐานเทวรูป

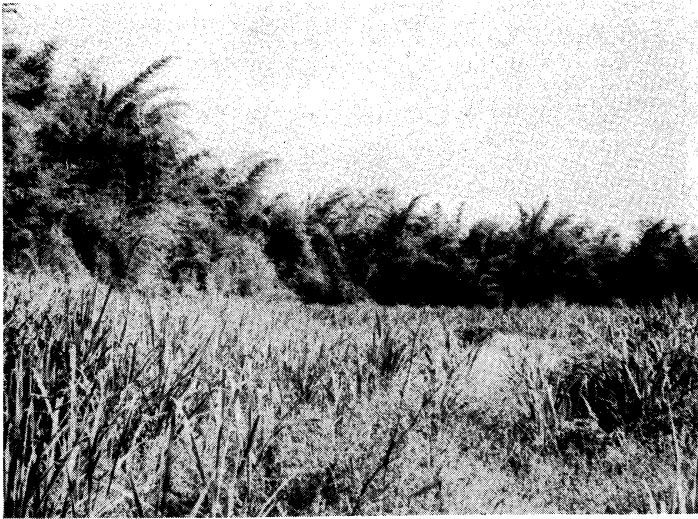
๒๕-๒๖-๒๗-๒๘ ก้อนศิลาแลงที่ขนออกมาจากเทวสถาน นำมาเรียงไว้นอกกำแพงแก้วด้านทิศใต้

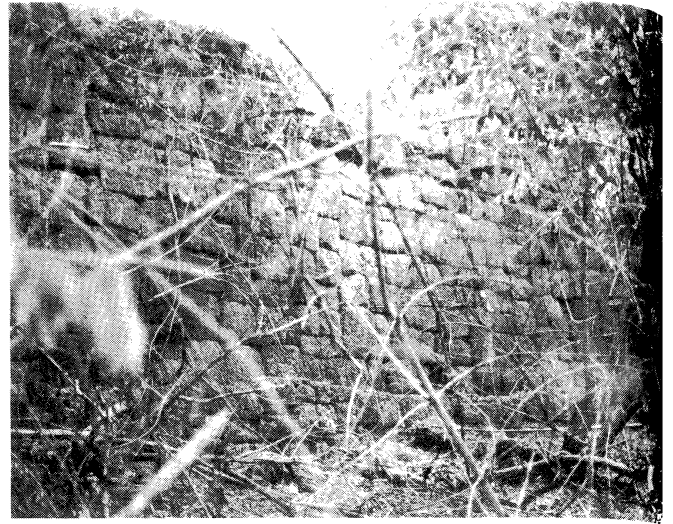
๒๕

๒๘

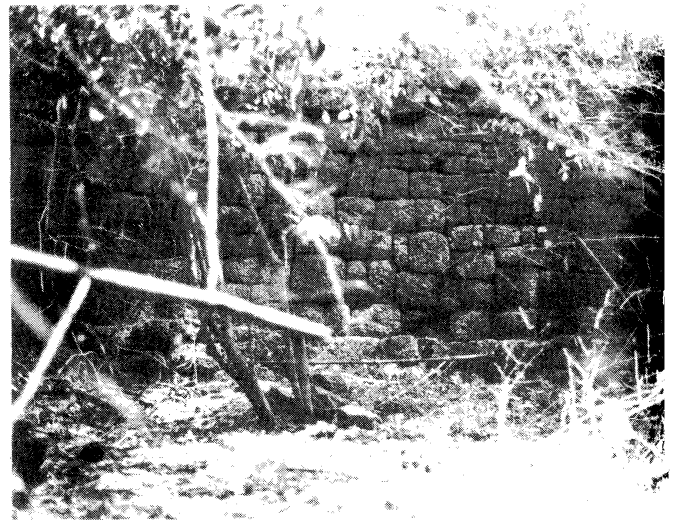
๑-๒-๓ บริเวณกำแพงเมืองที่เห็นเป็นแนวกอไผ่ ยัง
ไม่ได้ทำการถากถาง

๔-๕-๖ บริเวณกำแพงเมืองที่ก่อด้วยศิลาแลงที่ยังเหลือ
ให้เห็นสมบูรณ์ทางด้านทิศเหนือ จะทำการถากถาง
ในปี ๒๕๒๐

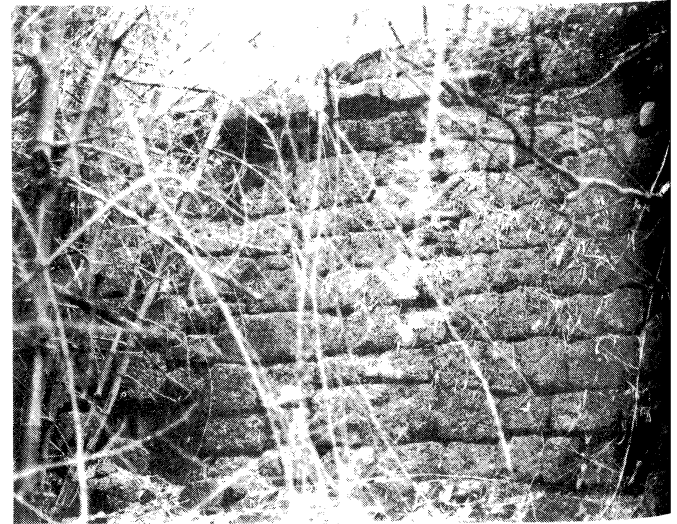
๒

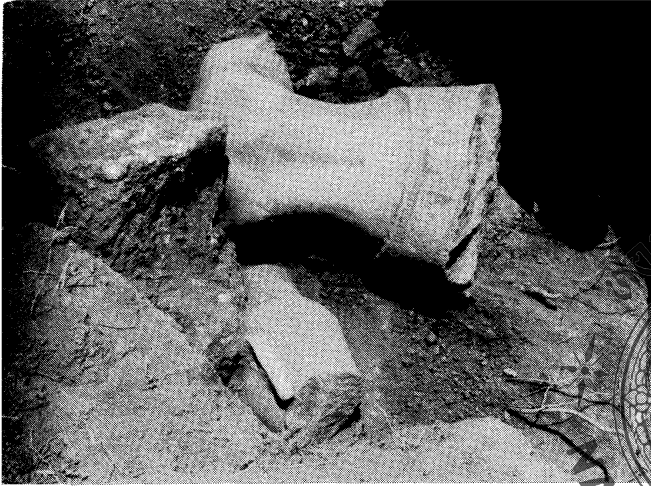

๕

๓

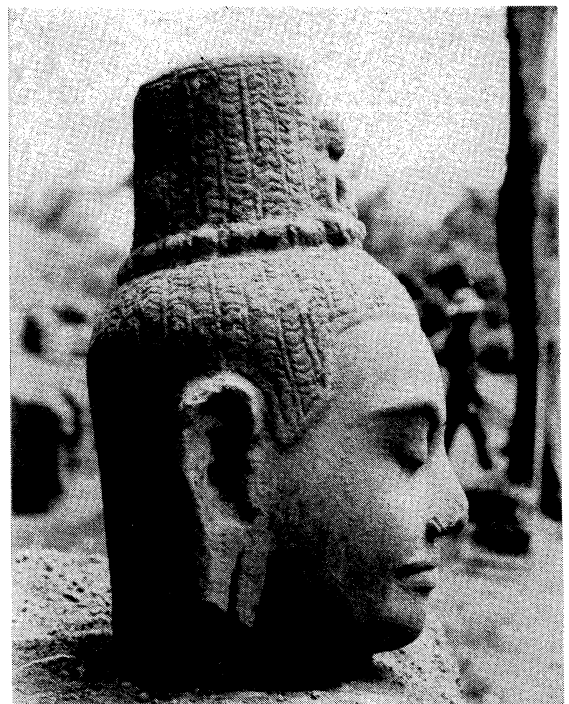

๑ บริเวณที่พบบอกค์และเศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หิน
สีเขียวทึบชั้นบันไดหน้าซุ้มประตูยอดปรางค์ ด้านทิศ
ตะวันออก

๓

๒-๓-๔ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิ
เตศวร หินสีเขียวทึบพบที่
บันไดชั้นประตูยอดปรางค์ด้าน
ทิศตะวันออก

๔

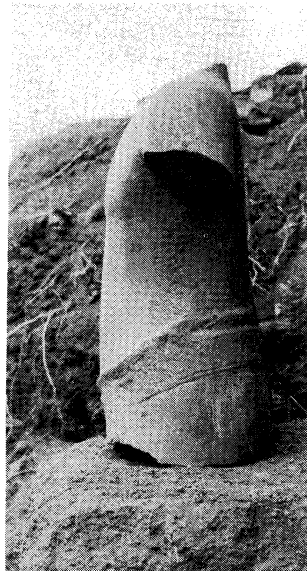
๕-๖ พระหัตถ์ขวาและซ้ายพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หินสีเขียวที่ขุดพบหน้าซุ้มประตูยอดปรางค์ด้านทิศตะวันออก

๖

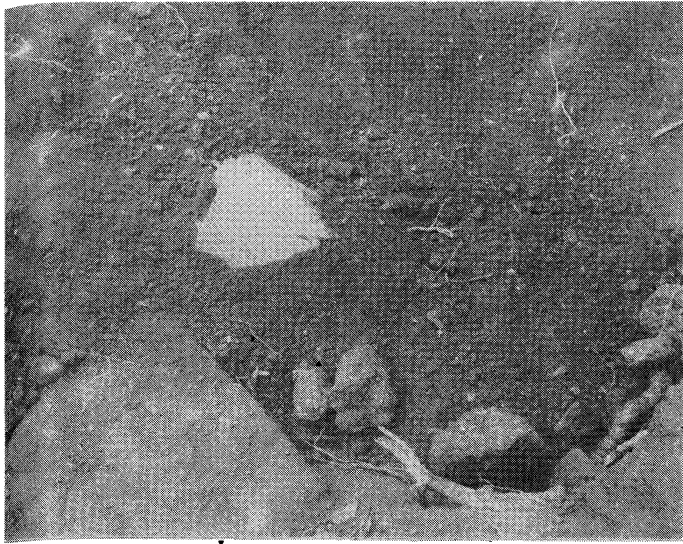
๗-๘-๙ องค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
ศวรหินสีเขียวขุดพบที่ขัณฑ์บันได
ซุ้มประตูยอดปรางค์ด้านทิศตะวันออก

๗

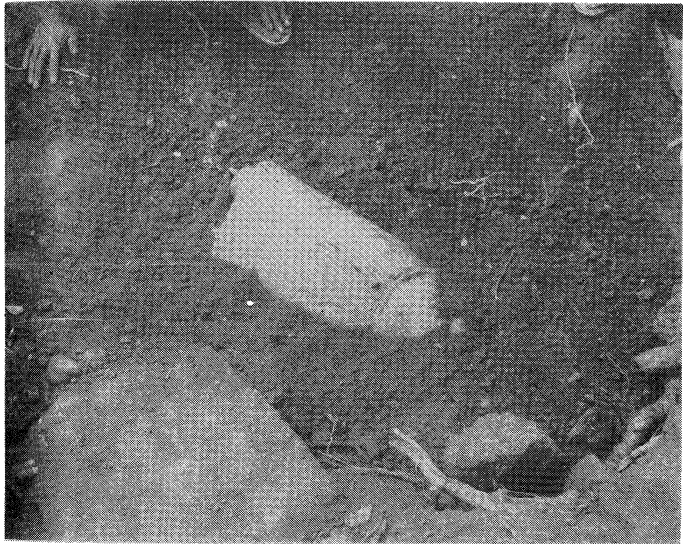
๘

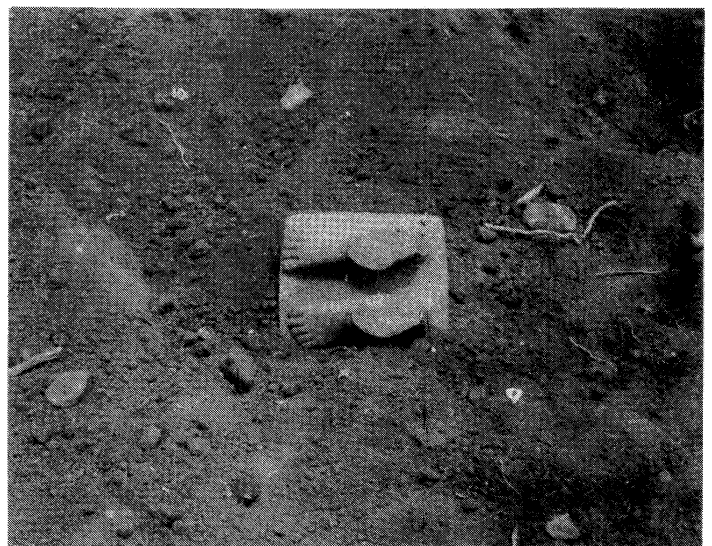
๑-๒-๓ บริเวณที่ขุดพบเทวรูปสตรีหินสีเขียว หน้าซุ้ม
ประตูยอดปราสาทด้านทิศตะวันตก

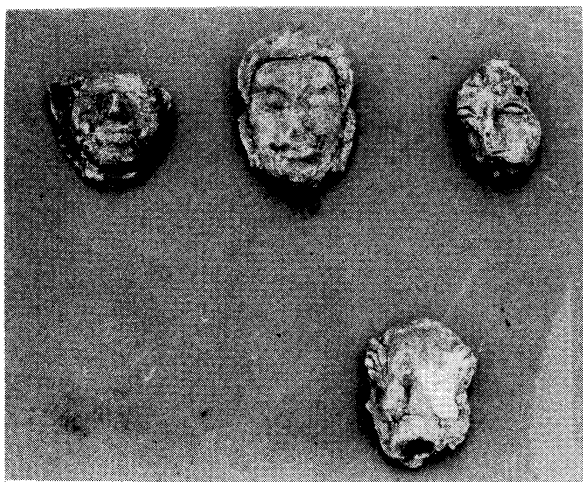
๓

๒

๔ บริเวณที่ขุดพบพระบาทเทวรูปสตรีหินสีเขียว หน้า
ซุ้มประตูยอดปราสาทด้านทิศตะวันตก

๑-๑๔ เศียรปูนปั้นประดับอยู่ตามซุ้มประตูยอด
ปราสาท

๕

๒

๓

๖

๔

๗

๘

๙

๑๐

๑๔

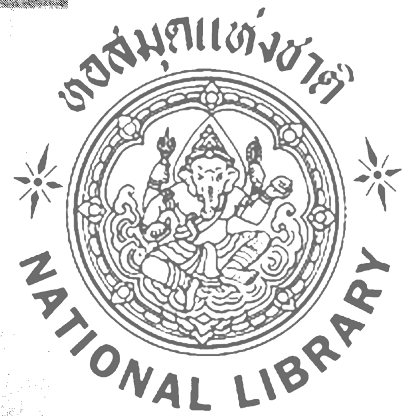
๑๑

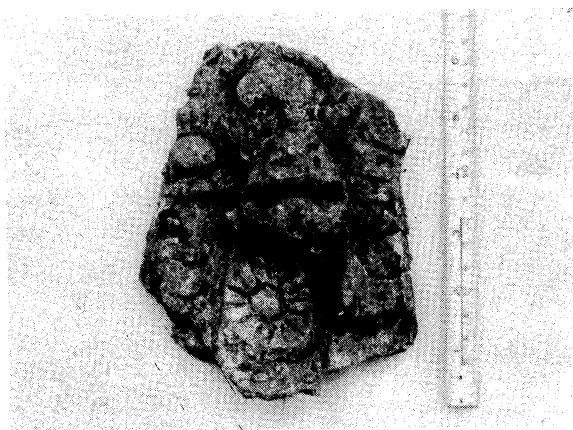
๑๒

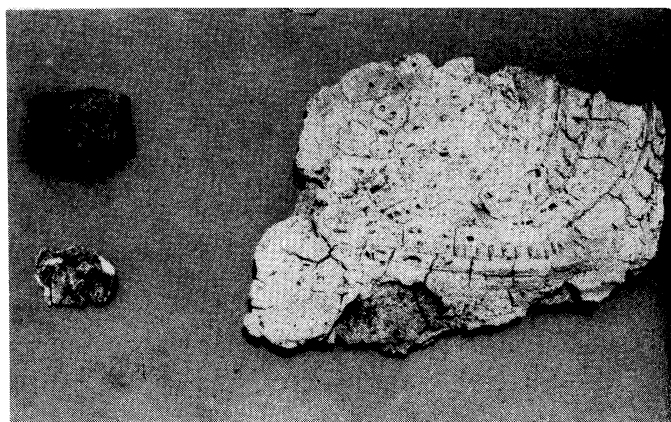
๑๕

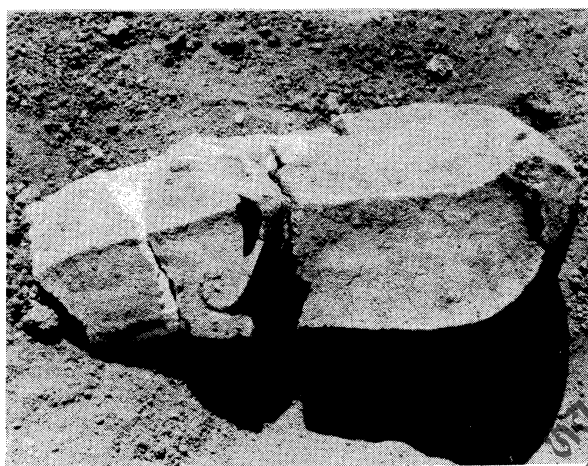
๑๕-๑๖ รูปผู้หญิงถือดอกบัวปูนปั้นประดับอยู่ตามซุ้ม
ประตูยอดปรางค์

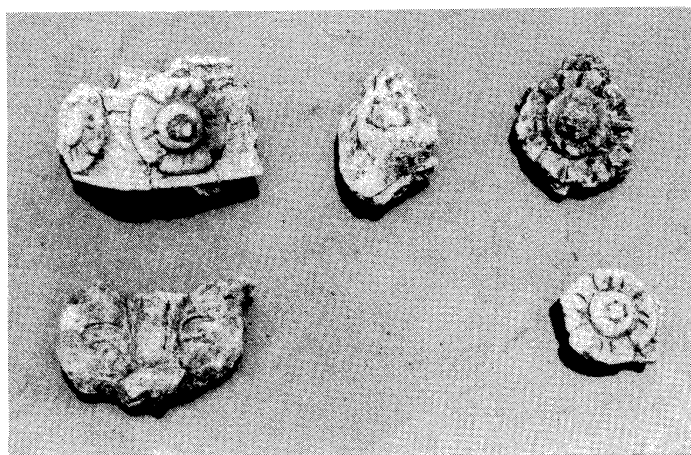
๑-๒-๓-๔ ลวดลายปูนปั้นประดับอยู่ตามซุ้ม
ประตูยอดปรางค์

๕

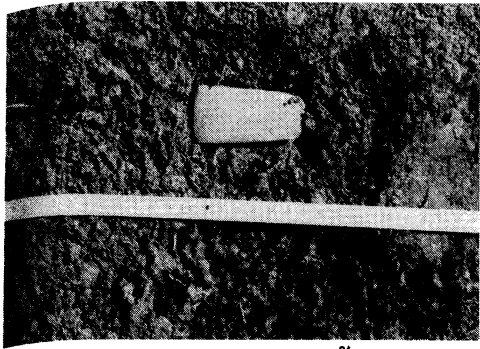

๖

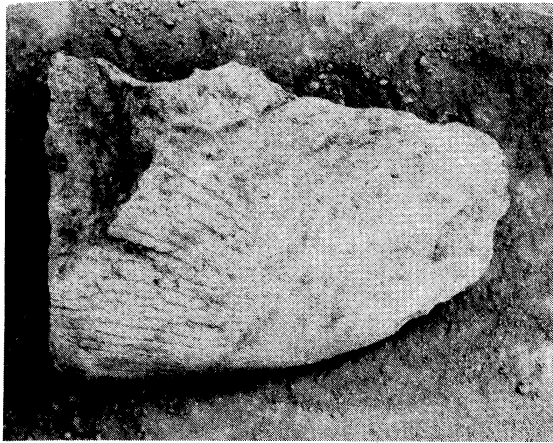

๗

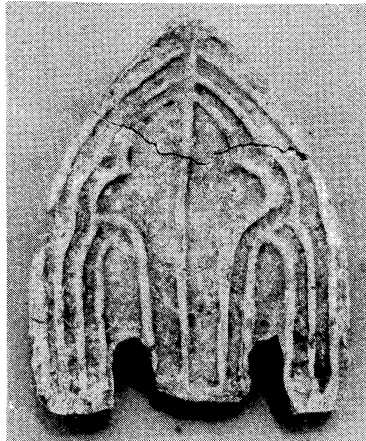
๕ ขวานหินขัดพบบริเวณพนด้านหน้า
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

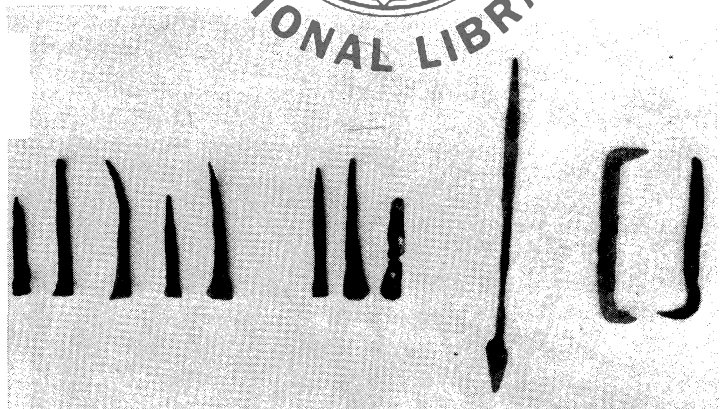
๖-๗ ส่วนขาและส่วนหลังของเทวรูปหินทรายสี
เหลือง ขุดพบด้านทิศตะวันออก

๗

๘ กระเบื้องเชิงชายทำด้วยดิน
เผา

๙ เครื่องเหล็กที่ใช้ในการก่อสร้างพบทั่วไปในบริเวณที่ขุด
แต่ง แต่มีจำนวนน้อย

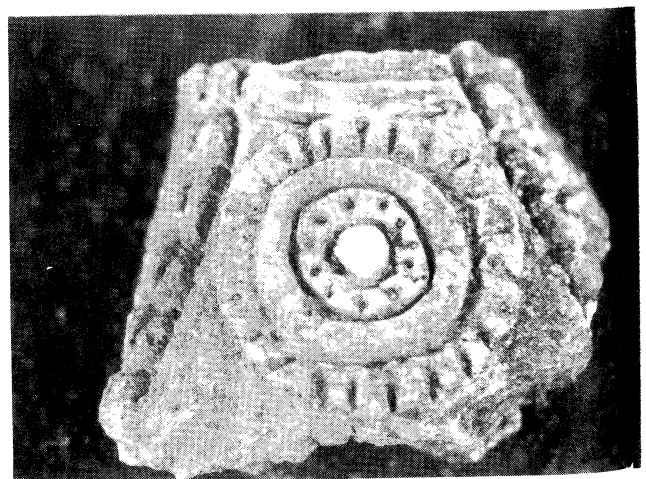
๑-๕ ถวดยถยปุ่นบษดพบรเวณซุ่มปรangk์ประธน

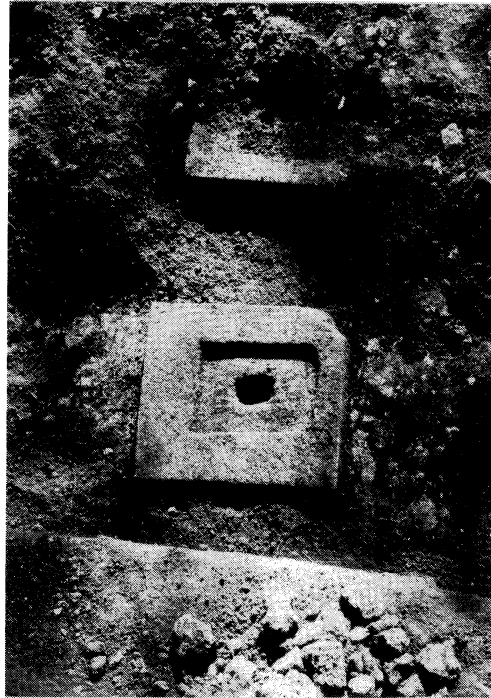
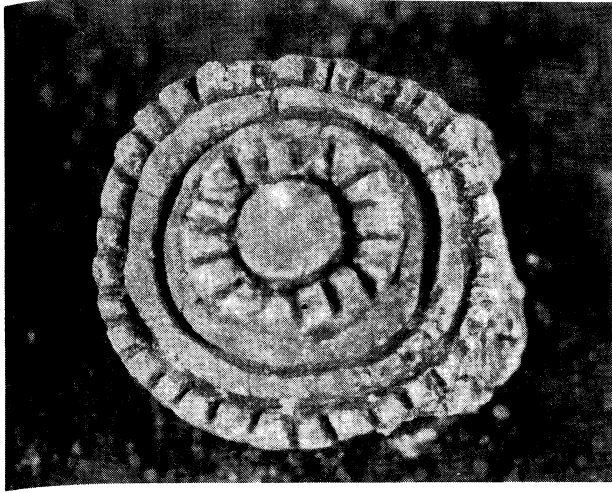
๒

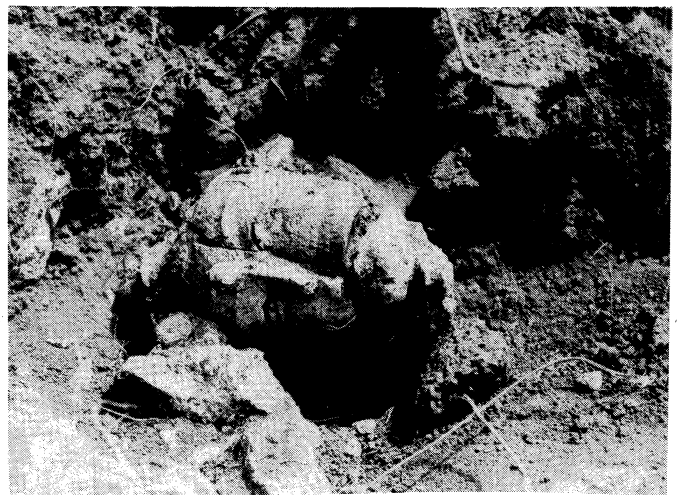
๓

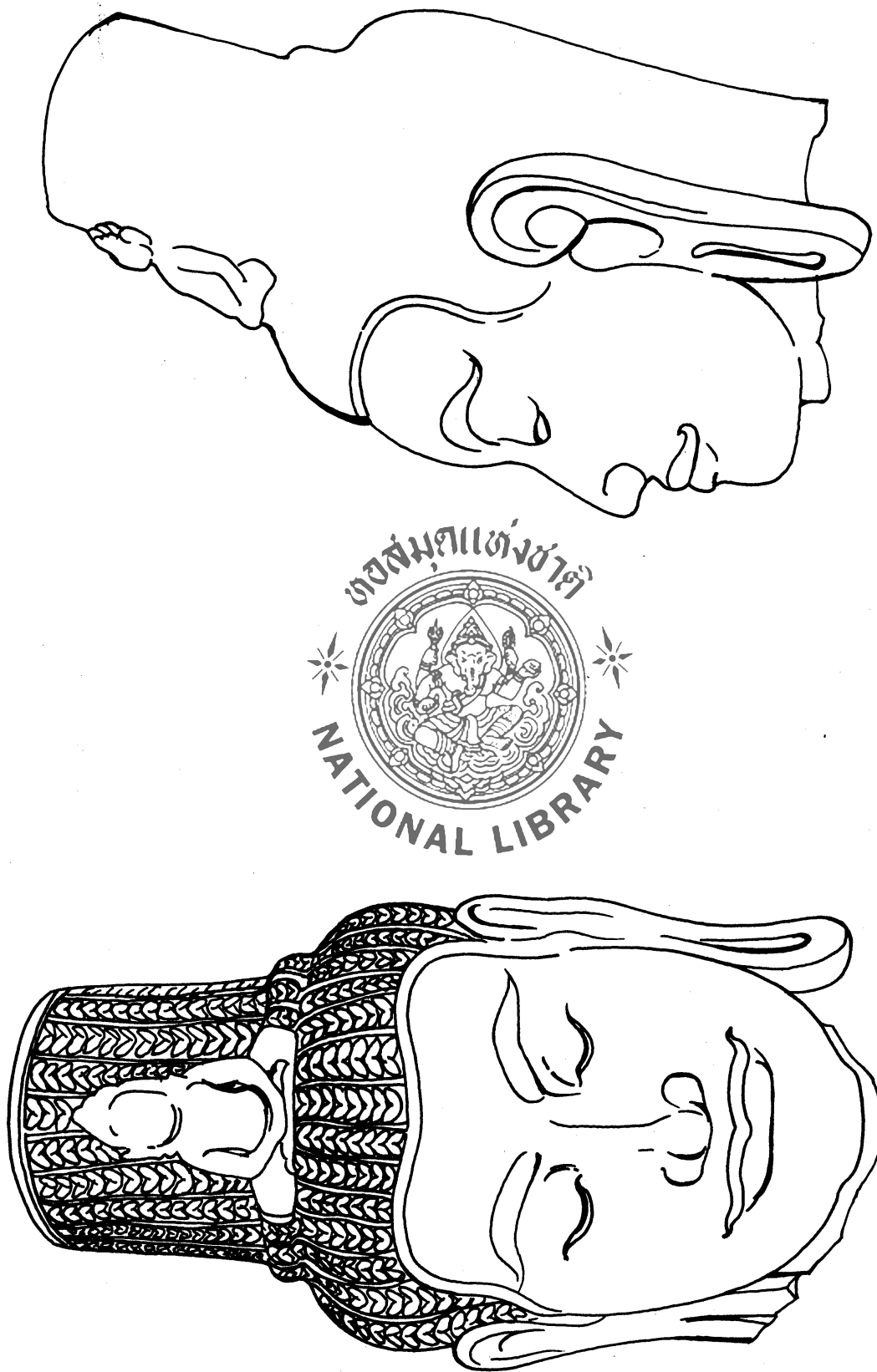
๔

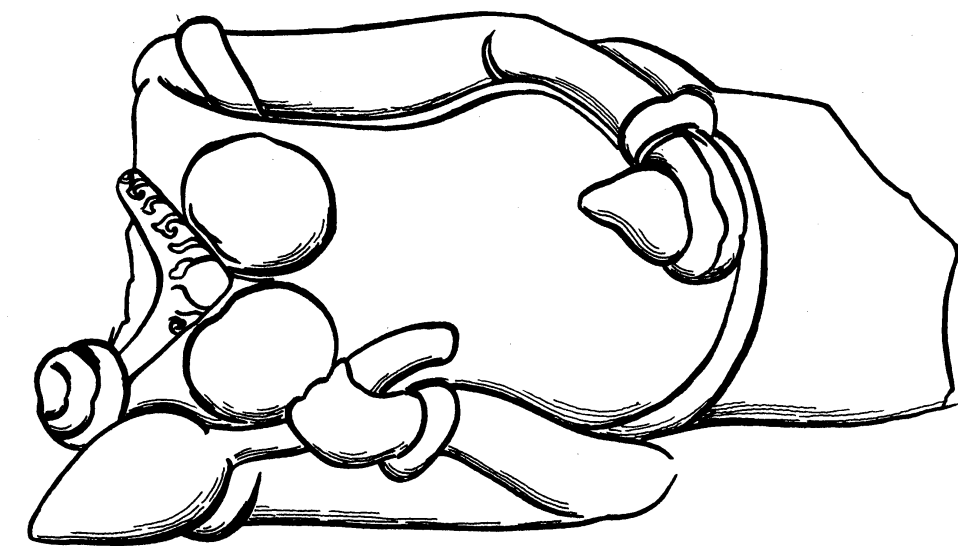
๖ แท่นเทวรูปอยู่หน้าบันไดทางขึ้นปราสาท
ประธาน ด้านทิศตะวันออก

๗ เศียรปูนปั้นที่ขุดพบทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ของปราสาทประธาน

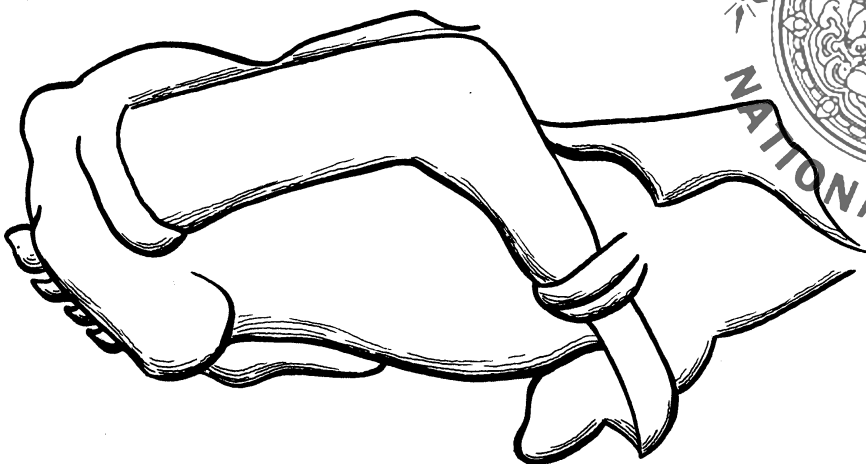
เพื่อพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ

0.20

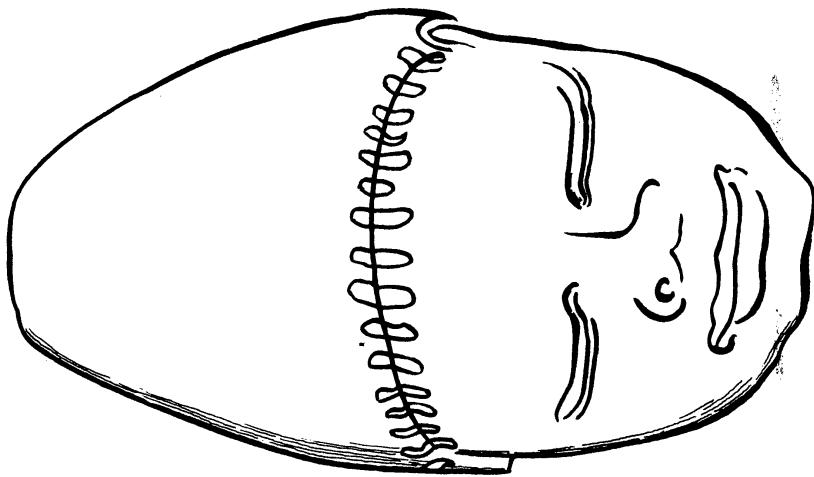
0.14

สลักรูปพระพุทธรูปนั่ง ประทับสมาธิ

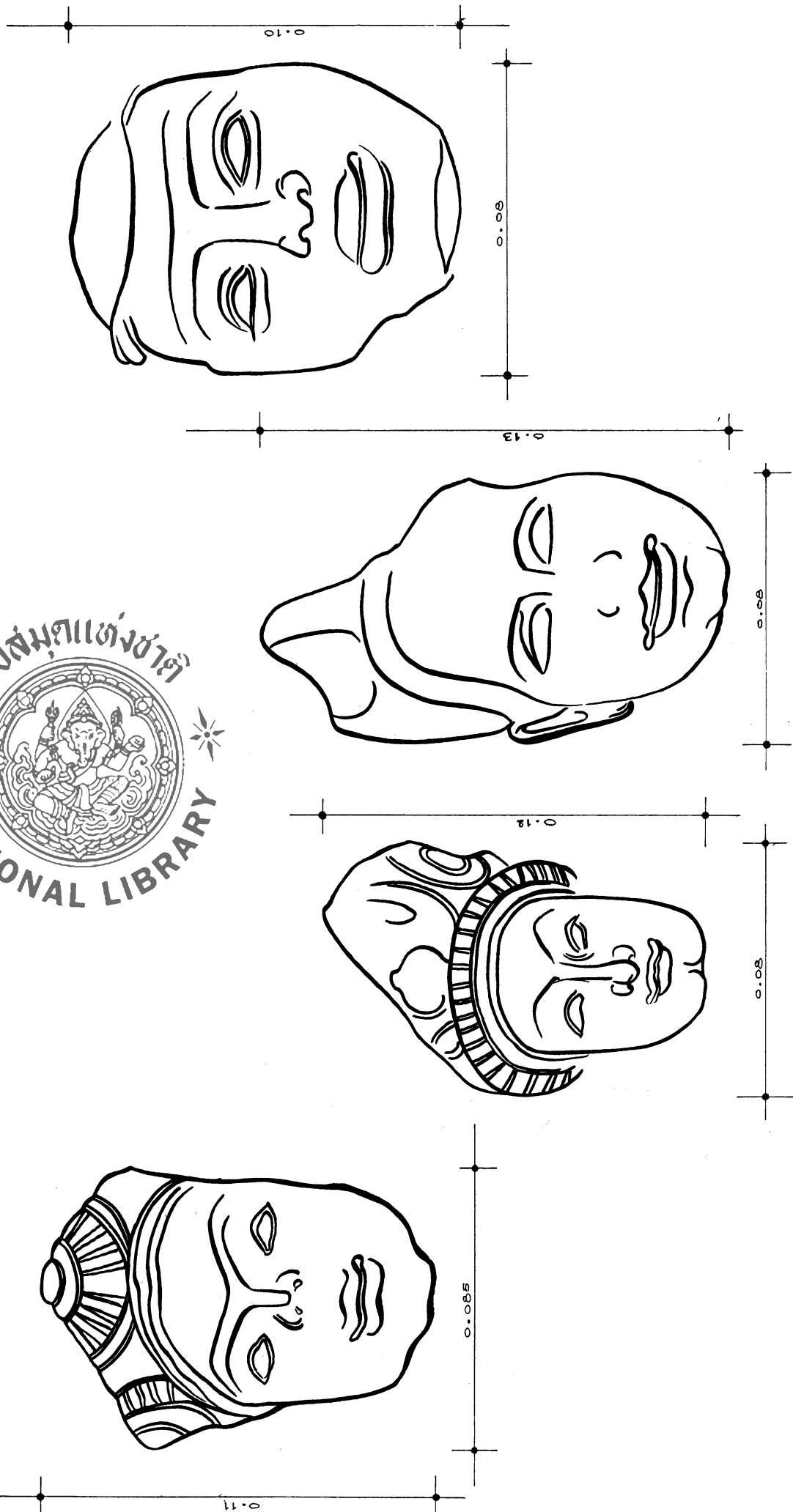

0.18

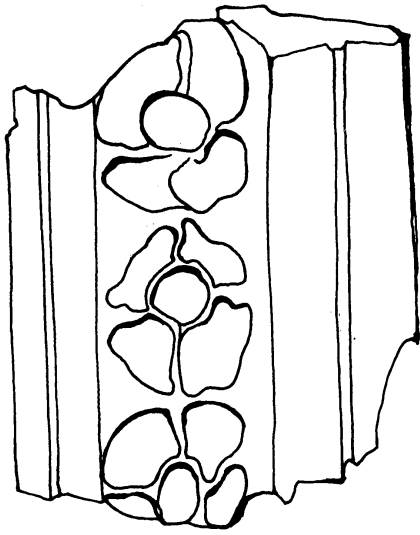
0.28

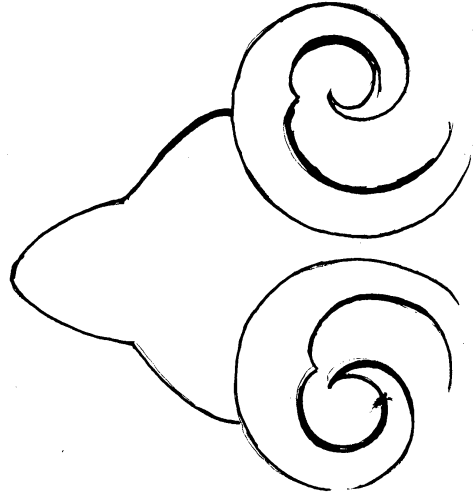
เศียรพระพุทธรูปนั่ง ประทับสมาธิ

เศียรปูนปั้น ปรากฏด้านทิศใต้

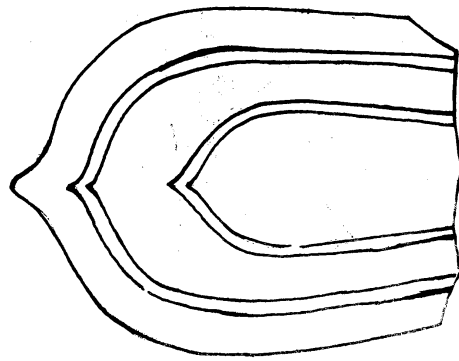
0.10

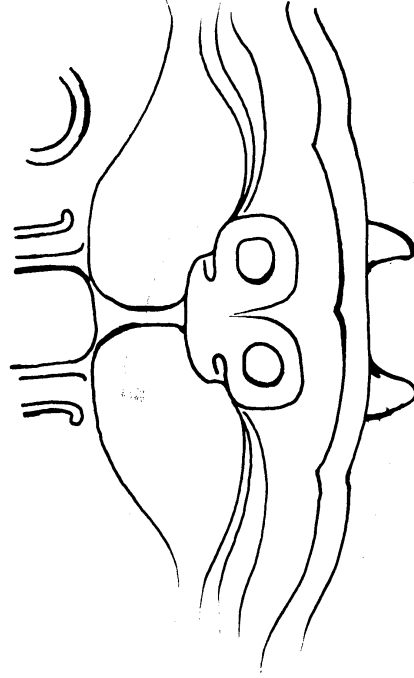
0.11

0.12

ลวดลายปูนปั้น ปรากฏด้านทิศใต้

0.09

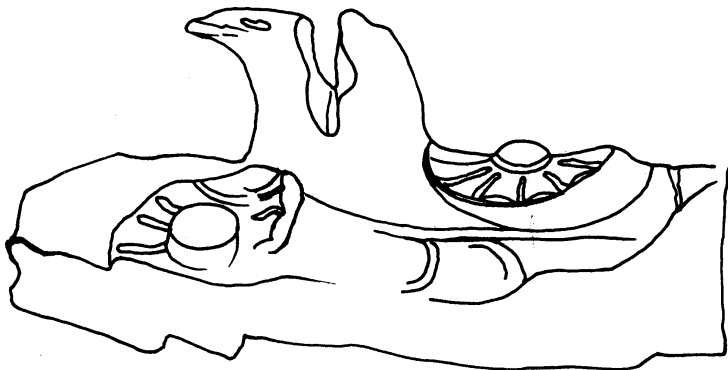
0.12

0.08

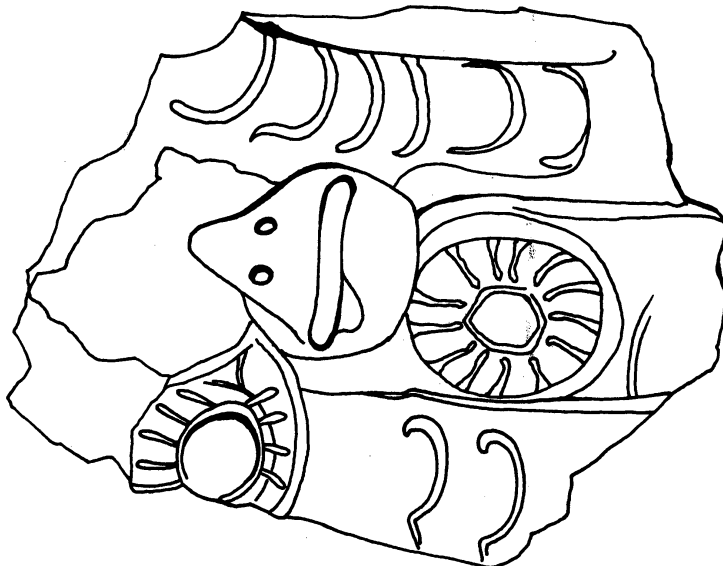

0.09

ลายเส้นรูปสัตว์ปูนปั้น ปรากฏด้านทิศใต้

0.15

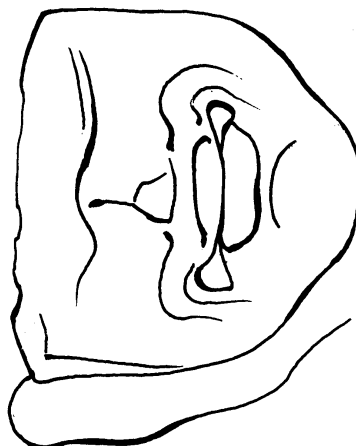
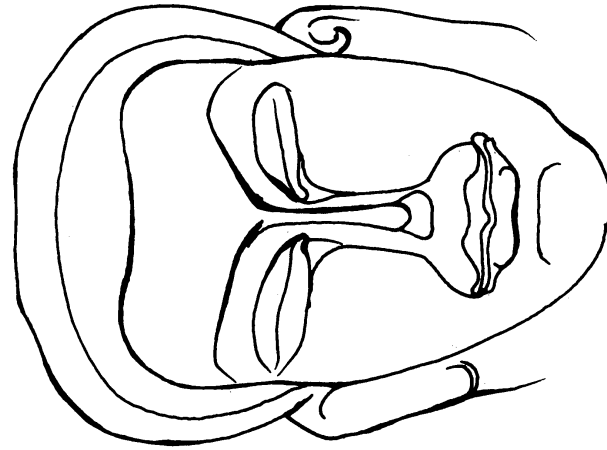
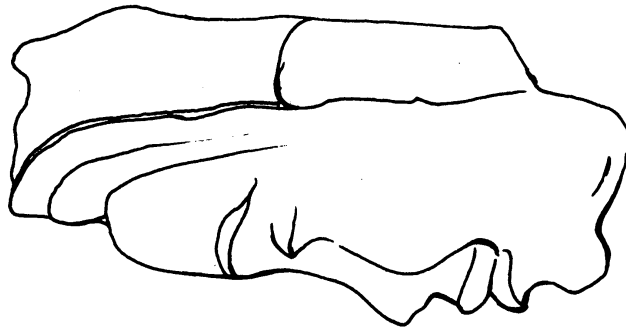

0.12

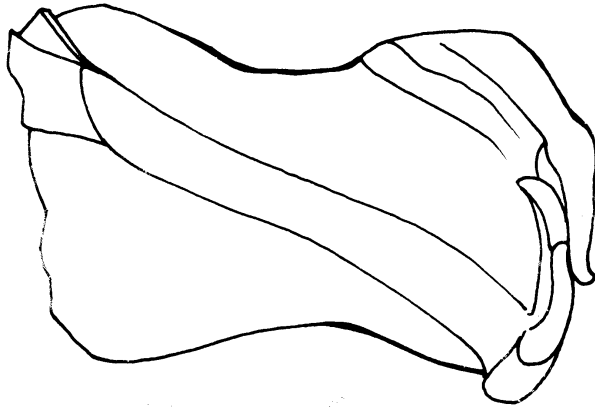
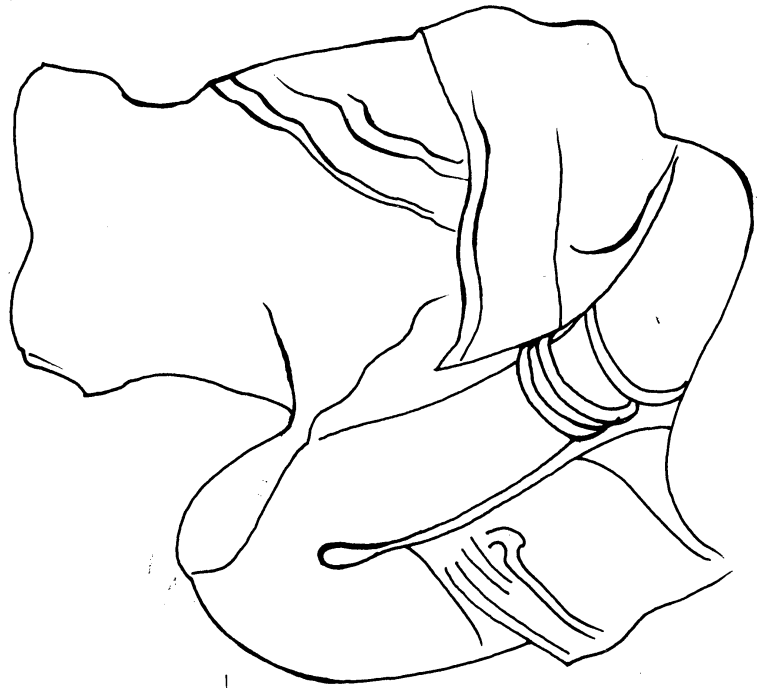
0.075

0.26

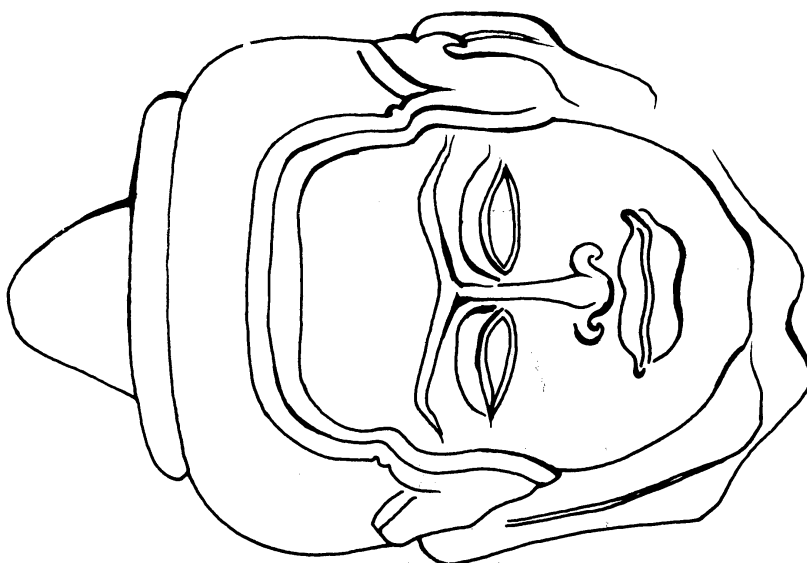
ลายเส้นขลุ่ยสักรูปปั้น ปรากฏตำแหน่งทิศตะวันออก.

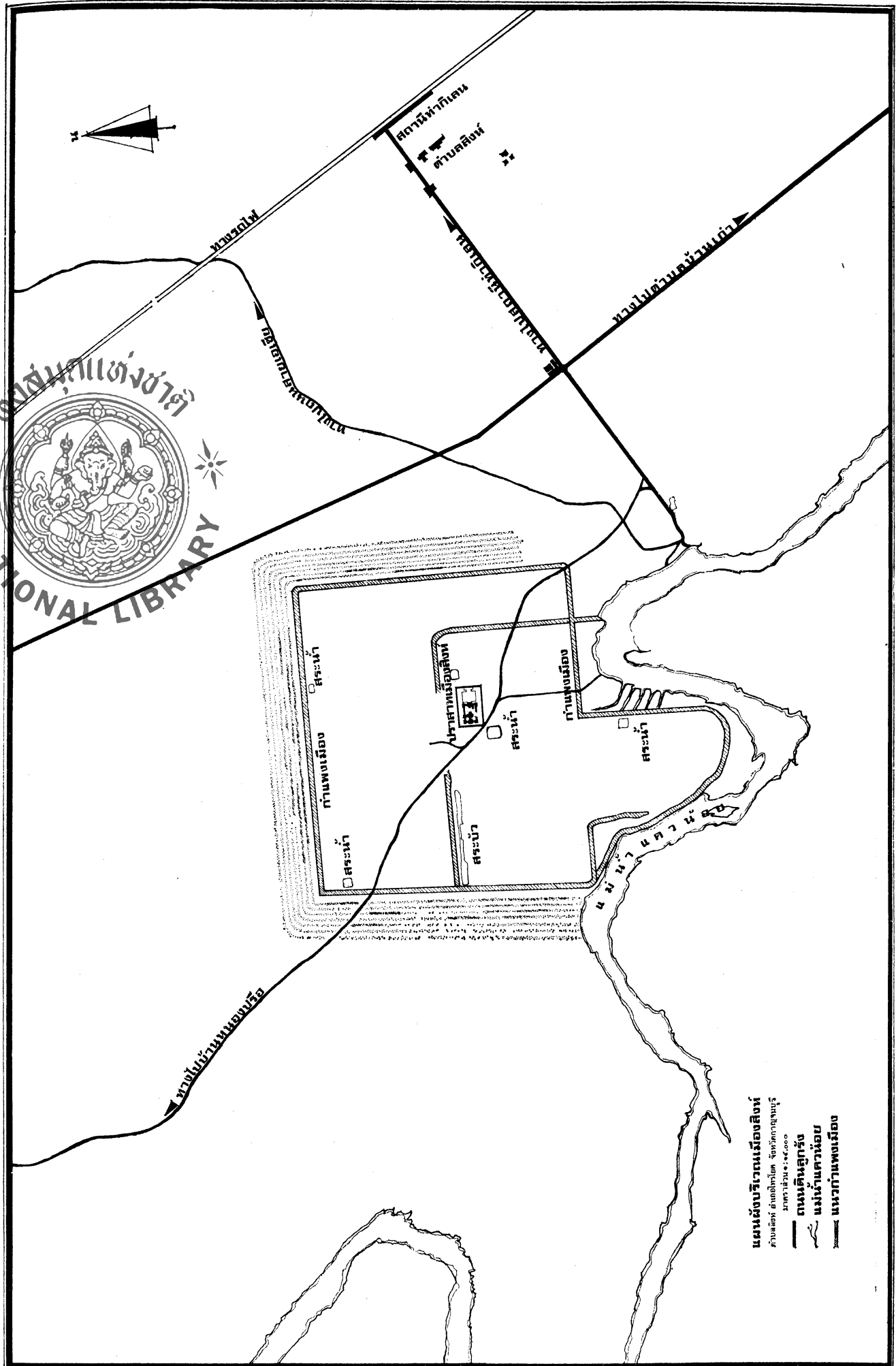
เศียรปูนปั้น ปรารงค์ด้านทิศตะวันตก.

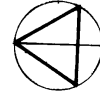
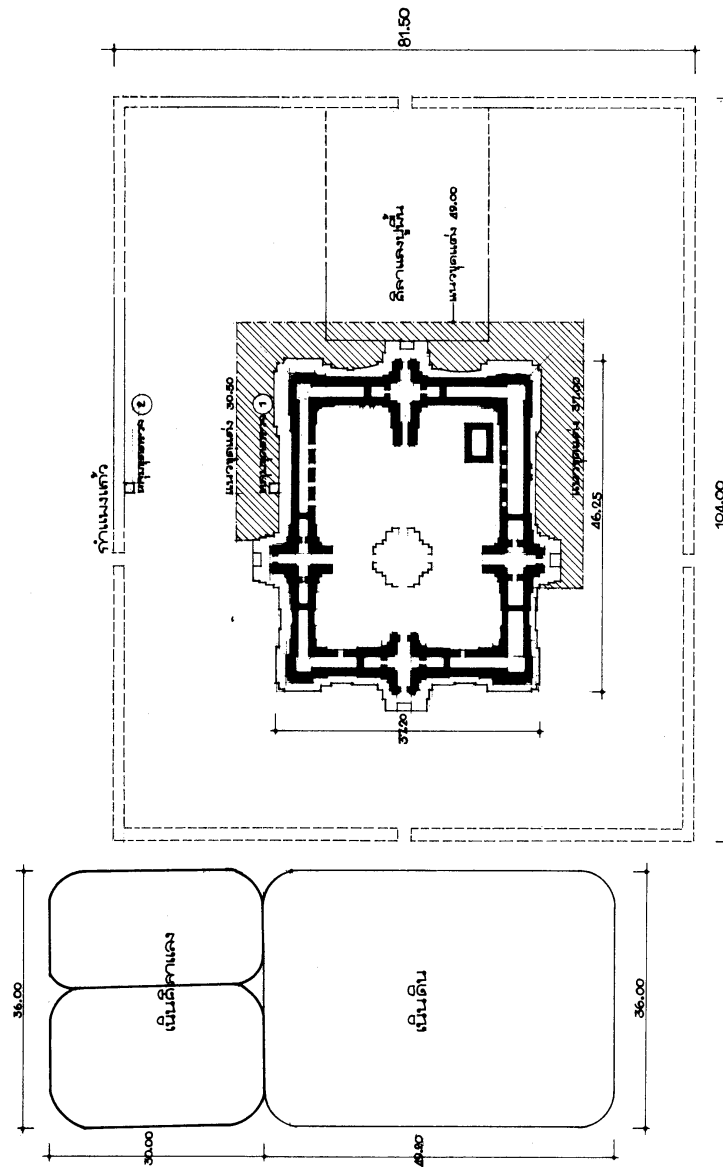
ลำตัวคนแต่งขึ้น

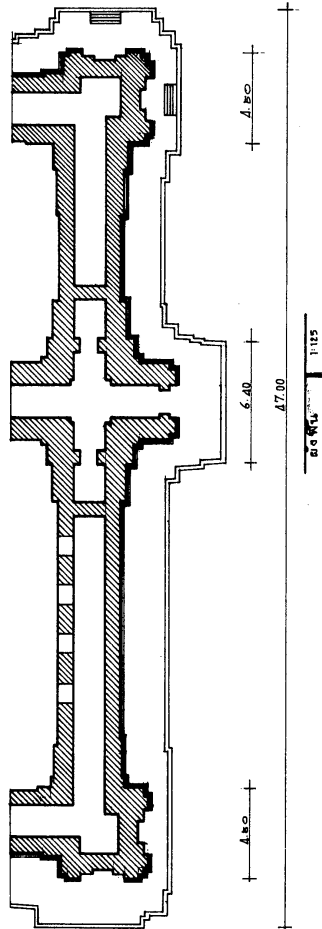
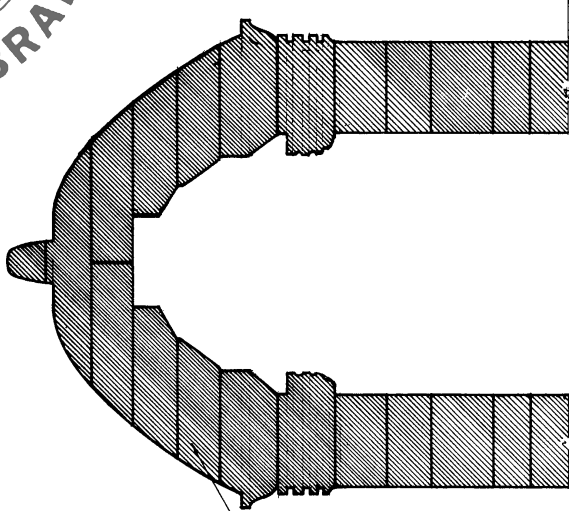
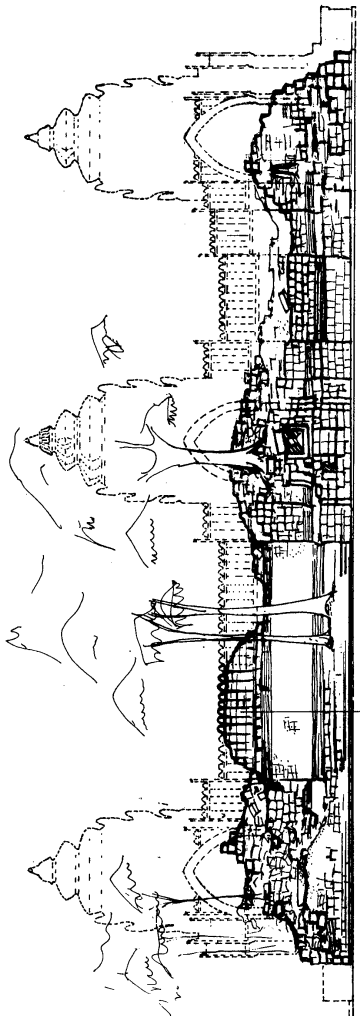
เศียรคนแต่งขึ้น

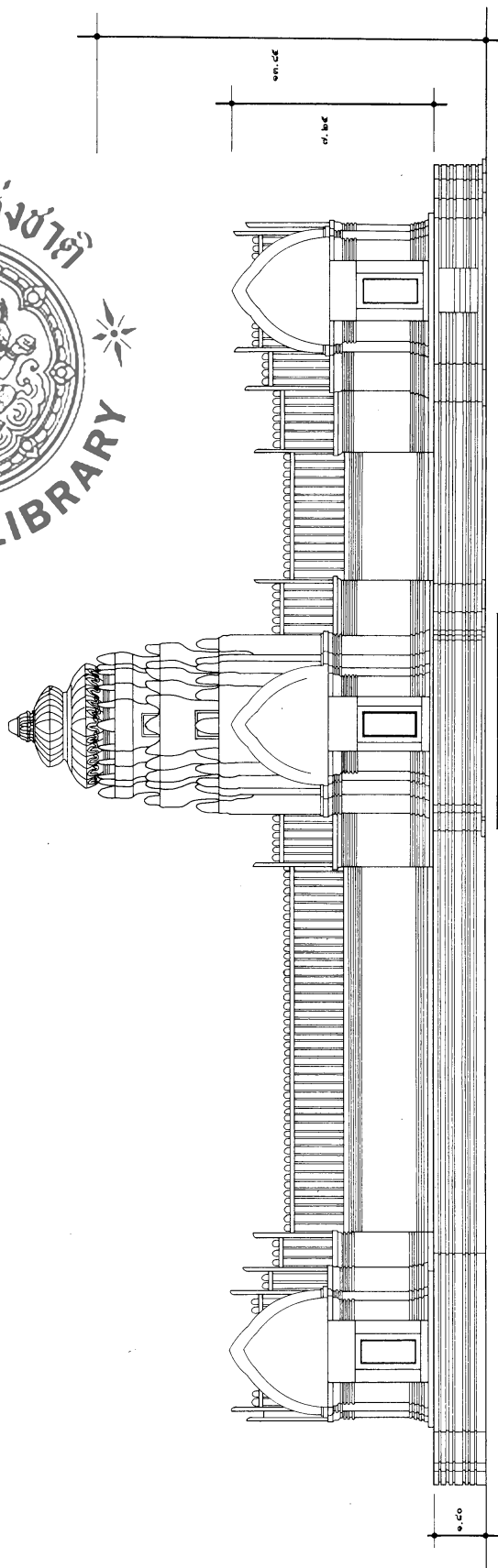
แผนที่บริเวณเมืองสุโขทัย
 วาดขึ้นเมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว
 ๑. ถนนสายบุรี
 ๒. กำแพงเมือง
 ๓. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๔. พระที่นั่งอัมพรสถาน
 ๕. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๖. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๗. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๘. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๙. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ๑๐. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์

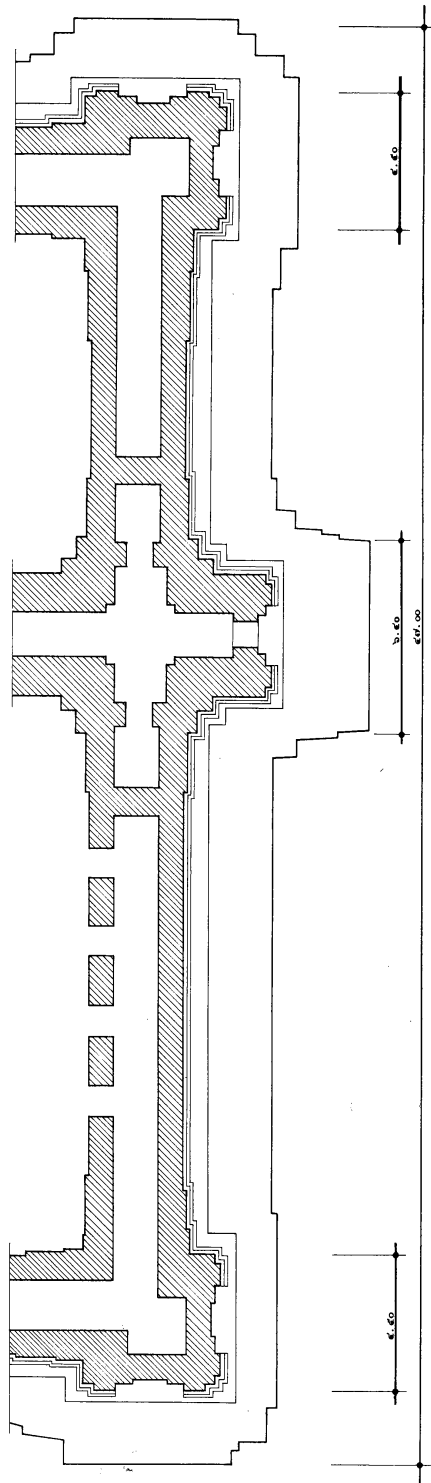
0 30 60 90 120 150 180 210 240 270 300 330 360 390 420 450 480 510 540 570 600 630 660 690 720 750 780 810 840 870 900 930 960 990 1020 1050 1080 1110 1140 1170 1200 1230 1260 1290 1320 1350 1380 1410 1440 1470 1500 1530 1560 1590 1620 1650 1680 1710 1740 1770 1800 1830 1860 1890 1920 1950 1980 2010 2040 2070 2100 2130 2160 2190 2220 2250 2280 2310 2340 2370 2400 2430 2460 2490 2520 2550 2580 2610 2640 2670 2700 2730 2760 2790 2820 2850 2880 2910 2940 2970 3000 3030 3060 3090 3120 3150 3180 3210 3240 3270 3300 3330 3360 3390 3420 3450 3480 3510 3540 3570 3600 3630 3660 3690 3720 3750 3780 3810 3840 3870 3900 3930 3960 3990 4020 4050 4080 4110 4140 4170 4200 4230 4260 4290 4320 4350 4380 4410 4440 4470 4500 4530 4560 4590 4620 4650 4680 4710 4740 4770 4800 4830 4860 4890 4920 4950 4980 5010 5040 5070 5100 5130 5160 5190 5220 5250 5280 5310 5340 5370 5400 5430 5460 5490 5520 5550 5580 5610 5640 5670 5700 5730 5760 5790 5820 5850 5880 5910 5940 5970 6000 6030 6060 6090 6120 6150 6180 6210 6240 6270 6300 6330 6360 6390 6420 6450 6480 6510 6540 6570 6600 6630 6660 6690 6720 6750 6780 6810 6840 6870 6900 6930 6960 6990 7020 7050 7080 7110 7140 7170 7200 7230 7260 7290 7320 7350 7380 7410 7440 7470 7500 7530 7560 7590 7620 7650 7680 7710 7740 7770 7800 7830 7860 7890 7920 7950 7980 8010 8040 8070 8100 8130 8160 8190 8220 8250 8280 8310 8340 8370 8400 8430 8460 8490 8520 8550 8580 8610 8640 8670 8700 8730 8760 8790 8820 8850 8880 8910 8940 8970 9000 9030 9060 9090 9120 9150 9180 9210 9240 9270 9300 9330 9360 9390 9420 9450 9480 9510 9540 9570 9600 9630 9660 9690 9720 9750 9780 9810 9840 9870 9900 9930 9960 9990 10020 10050 10080 10110 10140 10170 10200 10230 10260 10290 10320 10350 10380 10410 10440 10470 10500 10530 10560 10590 10620 10650 10680 10710 10740 10770 10800 10830 10860 10890 10920 10950 10980 11010 11040 11070 11100 11130 11160 11190 11220 11250 11280 11310 11340 11370 11400 11430 11460 11490 11520 11550 11580 11610 11640 11670 11700 11730 11760 11790 11820 11850 11880 11910 11940 11970 12000 12030 12060 12090 12120 12150 12180 12210 12240 12270 12300 12330 12360 12390 12420 12450 12480 12510 12540 12570 12600 12630 12660 12690 12720 12750 12780 12810 12840 12870 12900 12930 12960 12990 13020 13050 13080 13110 13140 13170 13200 13230 13260 13290 13320 13350 13380 13410 13440 13470 13500 13530 13560 13590 13620 13650 13680 13710 13740 13770 13800 13830 13860 13890 13920 13950 13980 14010 14040 14070 14100 14130 14160 14190 14220 14250 14280 14310 14340 14370 14400 14430 14460 14490 14520 14550 14580 14610 14640 14670 14700 14730 14760 14790 14820 14850 14880 14910 14940 14970 15000 15030 15060 15090 15120 15150 15180 15210 15240 15270 15300 15330 15360 15390 15420 15450 15480 15510 15540 15570 15600 15630 15660 15690 15720 15750 15780 15810 15840 15870 15900 15930 15960 15990 16020 16050 16080 16110 16140 16170 16200 16230 16260 16290 16320 16350 16380 16410 16440 16470 16500 16530 16560 16590 16620 16650 16680 16710 16740 16770 16800 16830 16860 16890 16920 16950 16980 17010 17040 17070 17100 17130 17160 17190 17220 17250 17280 17310 17340 17370 17400 17430 17460 17490 17520 17550 17580 17610 17640 17670 17700 17730 17760 17790 17820 17850 17880 17910 17940 17970 18000 18030 18060 18090 18120 18150 18180 18210 18240 18270 18300 18330 18360 18390 18420 18450 18480 18510 18540 18570 18600 18630 18660 18690 18720 18750 18780 18810 18840 18870 18900 18930 18960 18990 19020 19050 19080 19110 19140 19170 19200 19230 19260 19290 19320 19350 19380 19410 19440 19470 19500 19530 19560 19590 19620 19650 19680 19710 19740 19770 19800 19830 19860 19890 19920 19950 19980 20010 20040 20070 20100 20130 20160 20190 20220 20250 20280 20310 20340 20370 20400 20430 20460 20490 20520 20550 20580 20610 20640 20670 20700 20730 20760 20790 20820 20850 20880 20910 20940 20970 21000 21030 21060 21090 21120 21150 21180 21210 21240 21270 21300 21330 21360 21390 21420 21450 21480 21510 21540 21570 21600 21630 21660 21690 21720 21750 21780 21810 21840 21870 21900 21930 21960 21990 22020 22050 22080 22110 22140 22170 22200 22230 22260 22290 22320 22350 22380 22410 22440 22470 22500 22530 22560 22590 22620 22650 22680 22710 22740 22770 22800 22830 22860 22890 22920 22950 22980 23010 23040 23070 23100 23130 23160 23190 23220 23250 23280 23310 23340 23370 23400 23430 23460 23490 23520 23550 23580 23610 23640 23670 23700 23730 23760 23790 23820 23850 23880 23910 23940 23970 24000 24030 24060 24090 24120 24150 24180 24210 24240 24270 24300 24330 24360 24390 24420 24450 24480 24510 24540 24570 24600 24630 24660 24690 24720 24750 24780 24810 24840 24870 24900 24930 24960 24990 25020 25050 25080 25110 25140 25170 25200 25230 25260 25290 25320 25350 25380 25410 25440 25470 25500 25530 25560 25590 25620 25650 25680 25710 25740 25770 25800 25830 25860 25890 25920 25950 25980 26010 26040 26070 26100 26130 26160 26190 26220 26250 26280 26310 26340 26370 26400 26430 26460 26490 26520 26550 26580 26610 26640 26670 26700 26730 26760 26790 26820 26850 26880 26910 26940 26970 27000 27030 27060 27090 27120 27150 27180 27210 27240 27270 27300 27330 27360 27390 27420 27450 27480 27510 27540 27570 27600 27630 27660 27690 27720 27750 27780 27810 27840 27870 27900 27930 27960 27990 28020 28050 28080 28110 28140 28170 28200 28230 28260 28290 28320 28350 28380 28410 28440 28470 28500 28530 28560 28590 28620 28650 28680 28710 28740 28770 28800 28830 28860 28890 28920 28950 28980 29010 29040 29070 29100 29130 29160 29190 29220 29250 29280 29310 29340 29370 29400 29430 29460 29490 29520 29550 29580 29610 29640 29670 29700 29730 29760 29790 29820 29850 29880 29910 29940 29970 30000 30030 30060 30090 30120 30150 30180 30210 30240 30270 30300 30330 30360 30390 30420 30450 30480 30510 30540 30570 30600 30630 30660 30690 30720 30750 30780 30810 30840 30870 30900 30930 30960 30990 31020 31050 31080 31110 31140 31170 31200 31230 31260 31290 31320 31350 31380 31410 31440 31470 31500 31530 31560 31590 31620 31650 31680 31710 31740 31770 31800 31830 31860 31890 31920 31950 31980 32010 32040 32070 32100 32130 32160 32190 32220 32250 32280 32310 32340 32370 32400 32430 32460 32490 32520 32550 32580 32610 32640 32670 32700 32730 32760 32790 32820 32850 32880 32910 32940 32970 33000 33030 33060 33090 33120 33150 33180 33210 33240 33270 33300 33330 33360 33390 33420 33450 33480 33510 33540 33570 33600 33630 33660 33690 33720 33750 33780 33810 33840 33870 33900 33930 33960 33990 34020 34050 34080 34110 34140 34170 34200 34230 34260 34290 34320 34350 34380 34410 34440 34470 34500 34530 34560 34590 34620 34650 34680 34710 34740 34770 34800 34830 34860 34890 34920 34950 34980 35010 35040 35070 35100 35130 35160 35190 35220 35250 35280 35310 35340 35370 35400 35430 35460 35490 35520 35550 35580 35610 35640 35670 35700 35730 35760 35790 35820 35850 35880 35910 35940 35970 36000 36030 36060 36090 36120 36150 36180 36210 36240 36270 36300 36330 36360 36390 36420 36450 36480 36510 36540 36570 36600 36630 36660 36690 36720 36750 36780 36810 36840 36870 36900 36930 36960 36990 37020 37050 37080 37110 37140 37170 37200 37230 37260 37290 37320 37350 37380 37410 37440 37470 37500 37530 37560 37590 37620 37650 37680 37710 37740 37770 37800 37830 37860 37890 37920 37950 37980 38010 38040 38070 38100 38130 38160 38190 38220 38250 38280 38310 38340 38370 38400 38430 38460 38490 38520 38550 38580 38610 38640 38670 38700 38730 38760 38790 38820 38850 38880 38910 38940 38970 39000 39030 39060 39090 39120 39150 39180 39210 39240 39270 39300 39330 39360 39390 39420 39450 39480 39510 39540 39570 39600 39630 39660 39690 39720 39750 39780 39810 39840 39870 39900 39930 39960 39990 40020 40050 40080 40110 40140 40170 40200 40230 40260 40290 40320 40350 40380 40410 40440 40470 40500 40530 40560 40590 40620 40650 40680 40710 40740 40770 40800 40830 40860 40890 40920 40950 40980 41010 41040 41070 41100 41130 41160 41190 41220 41250 41280 41310 41340 41370 41400 41430 41460 41490 41520 41550 41580 41610 41640 41670 41700 41730 41760 41790 41820 41850 41880 41910 41940 41970 42000 42030 42060 42090 42120 42150 42180 42210 42240 42270 42300 42330 42360 42390 42420 42450 42480 42510 42540 42570 42600 42630 42660 42690 42720 42750 42780 42810 42840 42870 42900 42930 42960 42990 43020 43050 43080 43110 43140 43170 43200 43230 43260 43290 43320 43350 43380 43410 43440 43470 43500 43530 43560 43590 43620 43650 43680 43710 43740 43770 43800 43830 43860 43890 43920 43950 43980 44010 44040 44070 44100 44130 44160 44190 44220 44250 44280 44310 44340 44370 44400 44430 44460 44490 44520 44550 44580 44610 44640 44670 44700 44730 44760 44790 44820 44850 44880 44910 44940 44970 45000 45030 45060 45090 45120 45150 45180 45210 45240 45270 45300 45330 45360 45390 45420 45450 45480 45510 45540 45570 45600 45630 45660 45690 45720 45750 45780 45810 45840 45870 45900 45930 45960 45990 46020 46050 46080 46110 46140 46170 46200 46230 46260 46290 46320 46350 46380 46410 46440 46470 46500 46530 46560 46590 46620 46650 46680 46710 46740 46770 46800 46830 46860 46890 46920 46950 46980 47010 47040 47070 47100 47130 47160 47190 47220 47250 47280 47310 47340 47370 47400 47430 47460 47490 47520 47550 47580 47610 47640 47670 47700 47730 47760 47790 47820 47850 47880 47910 47940 47970 48000 48030 48060 48090 48120 48150 48180 48210 48240 48270 48300 48330 48360 48390 48420 48450 48480 48510 48540 48570 48600 48630 48660 48690 48720 48750 48780 48810 48840 48870 48900 48930 48960 48990 49020 49050 49080 49110 49140 49170 49200 49230 49260 49290 49320 49350 49380 49410 49440 49470 49500 49530 49560 49590 49620 49650 49680 49710 49740 49770 49800 49830 49860 49890 49920 49950 49980 50010 50040 50070 50100 50130 50160 50190 50220 50250 50280 50310 50340 50370 50400 50430 50460 50490 50520 50550 50580 50610 50640 50670 50700 50730 50760 50790 50820 50850 50880 50910 50940 50970 51000 51030 51060 51090 51120 51150 51180 51210 51240 51270 51300 51330 51360 51390 51420 51450 51480 51510 51540 51570 51600 51630 51660 51690 51720 51750 51780 51810 51840 51870 51900 51930 51960 51990 52020 52050 52080 52110 52140 52170 52200 52230 52260 52290 52320 52350 52380 52410 52440 52470 52500 52530 52560 52590 52620 52650 52680 52710 52740 52770 52800 52830 52860 52890 52920 52950 52980 53010 53040 53070 53100 53130 53160 53190 53220 53250 53280 53310 53340 53370 53400 53430 53460 53490 53520 53550 53580 53610 53640 53670 53700 53730 53760 53790 53820 53850 53880 53910 53940 53970 54000 54030 54060 54090 54120 54150 54180 54210 54240 54270 54300 54330 54360 54390 54420 54450 54480 54510 54540 54570 54600 54630 54660 54690 54720 54750 54780 54810 54840 54870 54900 54930 54960 54990 55020 55050 55080 55110 55140 55170 55200 55230 55260 55290 55320 55350 55380 55410 55440 55470 55500 55530 55560 55590 55620 55650 55680 55710 55740 55770 55800 55830 55860 55890 55920 55950 55980 56010 56040 56070 56100 56130 56160 56190 56220 56250 56280 56310 56340 56370 56400 56430 56460 56490 56520 56550 56580 56610 56640 56670 56700 56730 56760 56790 56820 56850 56880 56910 56940 56970 57000 57030 57060 57090 57120 57150 57180 57210 57240 57270 57300 57330 57360 57390 57420 57450 57480 57510 57540 57570 57600 57630 57660 57690 57720 57750 57780 57810 57840 57870 57900 57930 57960 57990 58020 58050 58080 58110 58140 58170 58200 58230 58260 58290 58320 58350 58380 58410 58440 58470 58500 58530 58560 58590 58620 58650 58680 58710 58740 58770 58800 58830 58860 58890 58920 58950 58980 59010 59040 59070 59100 59130 59160 59190 59220 59250 59280 59310 59340 59370 59400 59430 59460 59490 59520 59550 59580 59610 59640 59670 59700 59730 59760 59790 59820 59850 59880 59910 59940 59970 60000 60030 60060 60090 60120 60150 60180 60210 60240 60270 60300 60330 60360 60390 60420 60450 60480 60510 60540 60570 60600 60630 60660 60690 60720 60750 60780 60810 60840 60870 60900 60930 60960 60990 61020 61050 61080 61110 61140 61170 61200 61230 61260 61290 61320 61350 61380 61410 61440 61470 61500 61530 61560 61590 6162

แผนผังบริเวณ
 รูปถ่ายจากเบื้องบน (1:125)
 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

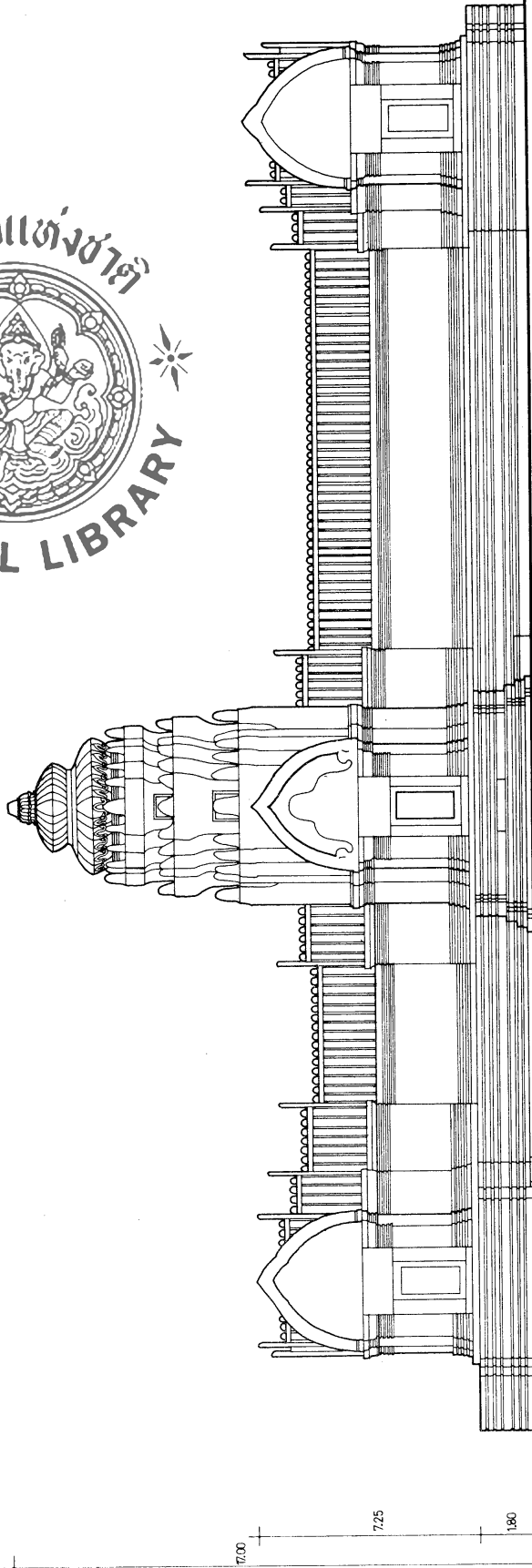
รูปปั้นฐาน พิศมณีนีล ๑ : ๕๐

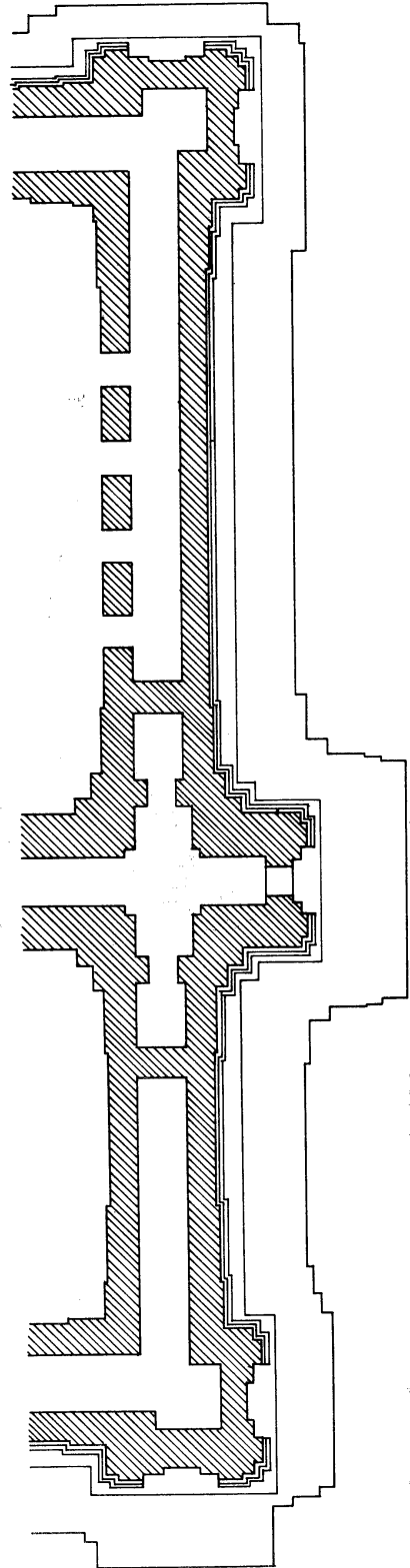
แปลน ๑ : ๕๐

แบบ สันนิฐานปราสาทเมืองสิงห์
(รูปปั้นฐานพิศมณีนีล)

๓. สิงห์ อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี

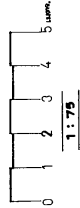

รูปปั้นพระพุทธรูป
1:75

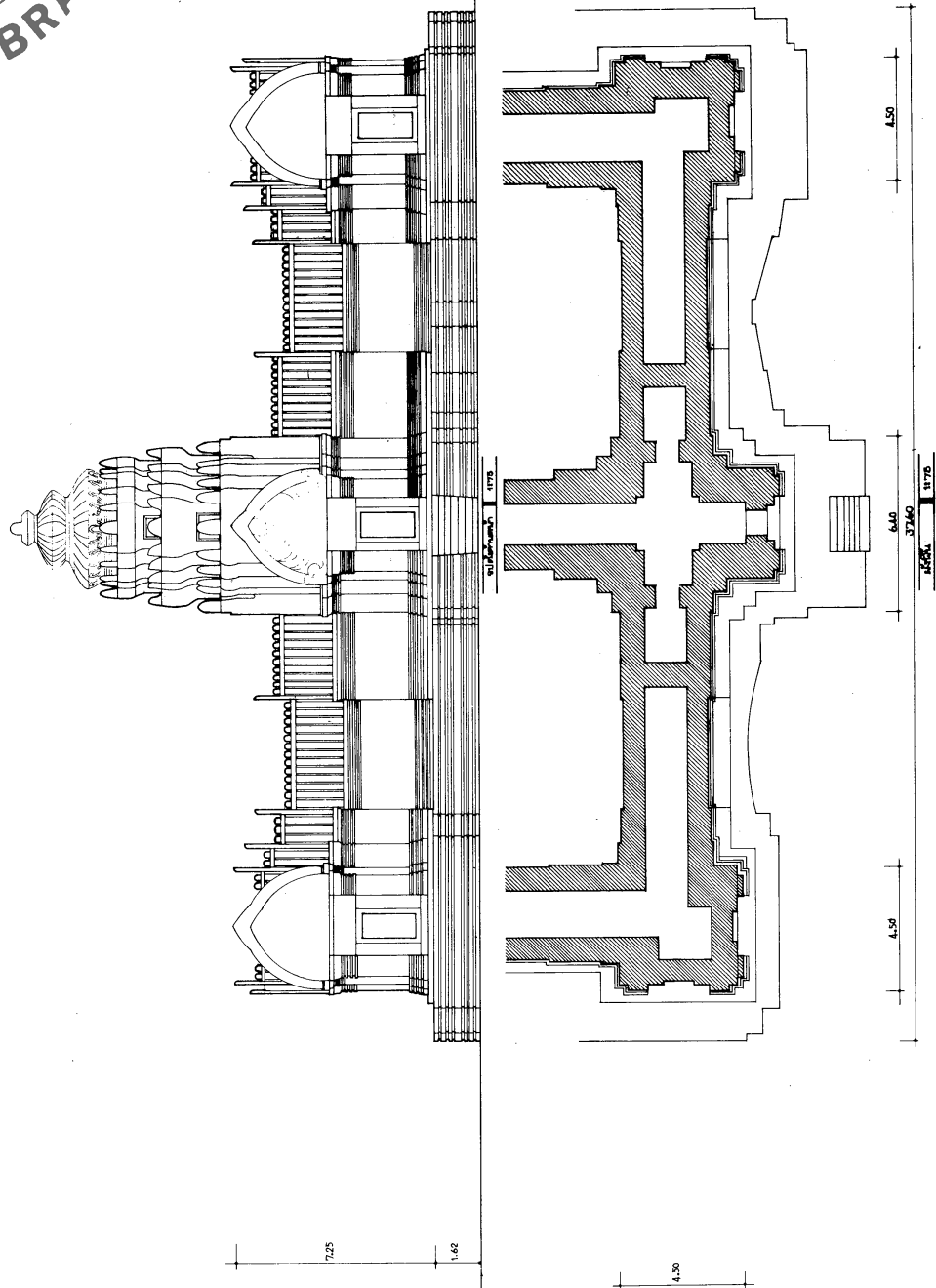

แบบ
1:75
46.00
6.40

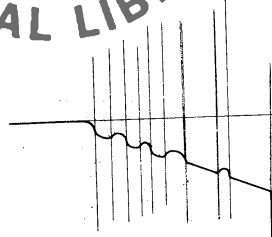
แบบแปลนพระพุทธรูป
วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2500

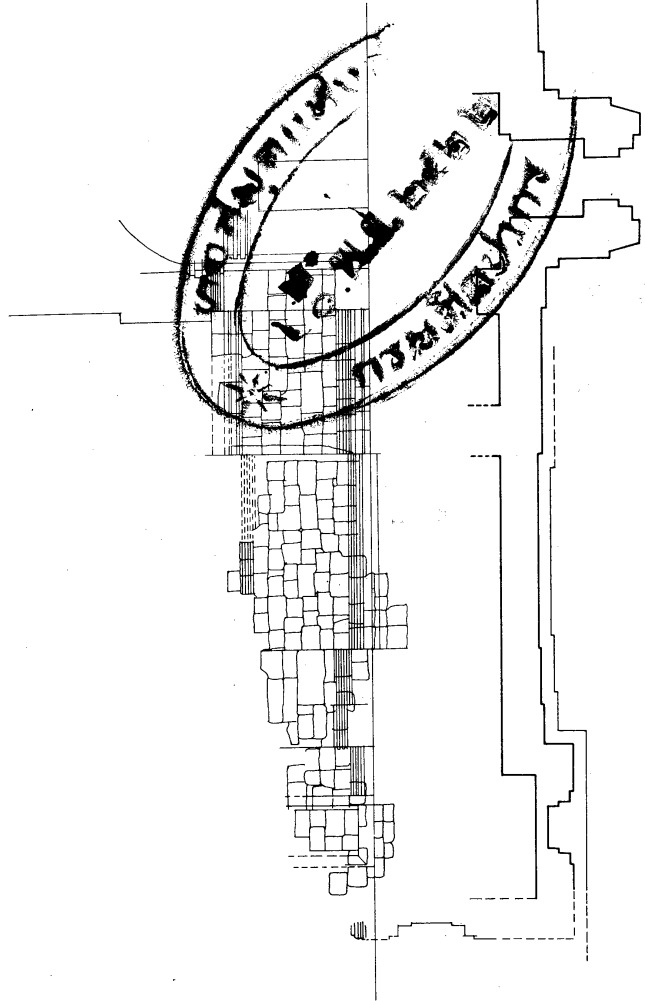
กรมศิลปากร

1. 1:100
 2. 1:100
 3. 1:100
 4. 1:100
 5. 1:100
 6. 1:100
 7. 1:100
 8. 1:100
 9. 1:100
 10. 1:100
 11. 1:100
 12. 1:100
 13. 1:100
 14. 1:100
 15. 1:100
 16. 1:100
 17. 1:100
 18. 1:100
 19. 1:100
 20. 1:100
 21. 1:100
 22. 1:100
 23. 1:100
 24. 1:100
 25. 1:100
 26. 1:100
 27. 1:100
 28. 1:100
 29. 1:100
 30. 1:100
 31. 1:100
 32. 1:100
 33. 1:100
 34. 1:100
 35. 1:100
 36. 1:100
 37. 1:100
 38. 1:100
 39. 1:100
 40. 1:100
 41. 1:100
 42. 1:100
 43. 1:100
 44. 1:100
 45. 1:100
 46. 1:100
 47. 1:100
 48. 1:100
 49. 1:100
 50. 1:100
 51. 1:100
 52. 1:100
 53. 1:100
 54. 1:100
 55. 1:100
 56. 1:100
 57. 1:100
 58. 1:100
 59. 1:100
 60. 1:100
 61. 1:100
 62. 1:100
 63. 1:100
 64. 1:100
 65. 1:100
 66. 1:100
 67. 1:100
 68. 1:100
 69. 1:100
 70. 1:100
 71. 1:100
 72. 1:100
 73. 1:100
 74. 1:100
 75. 1:100
 76. 1:100
 77. 1:100
 78. 1:100
 79. 1:100
 80. 1:100
 81. 1:100
 82. 1:100
 83. 1:100
 84. 1:100
 85. 1:100
 86. 1:100
 87. 1:100
 88. 1:100
 89. 1:100
 90. 1:100
 91. 1:100
 92. 1:100
 93. 1:100
 94. 1:100
 95. 1:100
 96. 1:100
 97. 1:100
 98. 1:100
 99. 1:100
 100. 1:100

ภาพขยายบัวกำแพงนอก.	1:10
---------------------	------

แปลน รูปถ่ายกำแพงและซุ้ม ด้านตะวันตก 1:50

กำหนดกำหนดนอกกระเปาะดต ถ้าเกิดดว้ดต.
แต่ดว้ดต.ดว้ดต.ดว้ดต.

[illegible]